

Received / Geliş
31.07.2018

Article History
Accepted / Kabul
01.10.2018

Available Online / Yayınlanma
05.10.2018

THE WESTERNIZATION PERIOD IS THE NOVEL HERO IN THE TURKISH NOVEL AND THE GOVERNESS AS EVENT LEADER

BATILILAŞMA DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ROMAN KAHRAMANI VE
OLAY YÖNLENDİRİCİSİ OLARAK MÜREBBİYE

Abdullah ACEHAN¹

Abstract

One of the elements that the Ottoman Empire brought about by the Westernization adventure is the governess. These children are taken to their homes for the children of wealthy families to learn foreign languages and receive Western-style education. But some of them are out of their primary duty over time, causing immoral events. They are the subject of literary work which is a reflection of social life. Sometimes the title of the work is the central hero, or an ordinary hero / type. In this kind of novels, the grocery brokers act as intermediaries for misrepresentation and for expressing disruptions in our education system to the reader. Besides, misunderstanding Westernization reveals how our adventure harms the education system, social life and moral structure. In fact, they show how weak individuals are seen as very robust in ethical and moral terms in real life. What a moral erosion men are undergoing due to the misunderstanding of Westernization; and the women are back-to-back.

Key Word: Turkish Novel During Westernization, Wrong Westernization, Governess, Education and Ethics, Social Change

Özet

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma macerasının getirmiş olduğu unsurlardan birisi de mürebbiyelerdir. Bu mürebbiyeler, varlıklı ailelerin çocuklarının yabancı dil öğrenmeleri ve Batı tarzında bir eğitim almaları amacıyla evlere alınır. Fakat bunların bir kısmı zamanla asli görevlerinin dışına çıkarak, ahlak dışı olaylara sebebiyet verirler. Bahis konusu olan bu mürebbiyeler, sosyal hayatın bir nevi yansıma durumunda bulunan edebiyata da konu olurlar. Bazen eserin adı, merkezi kahramanı, veya sıradan bir kahramanı / tipi olarak tahkiyeli eserlerde yer alırlar. Bu türden romanlarda yer alan mürebbiyeler, hem yanlış batılılaşmanın hem de eğitim sistemimizdeki aksaklıkların okuyucuya ifade edilmesine aracılık ederler. Ayrıca yanlış başlayan Batılılaşma serüvenimizin eğitim sistemi, sosyal hayat ve ahlaki yapıya nasıl zararlar verdiğini gözler önüne serer. Gerçek hayatta etik ve ahlaki açıdan çok sağlam olarak görülen şahısların, aslında ne kadar zayıf olduklarını gösterirler. Batılılaşmanın yanlış anlaşılmasından dolayı erkeklerin nasıl bir ahlaki erozyona uğradıklarını; kadınların ise arka planda kaldıklarını anlatırlar.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma Dönemi Türk Romanı, Yanlış Batılılaşma, Mürebbiye, Eğitim ve Ahlak, Toplumsal Değişme

¹ Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Kütahya

Giriş

1839 senesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı Devleti, yıllardır yukarıdan baktığı Avrupa'nın üstünlüğünü resmen kabul etmiş olur. Osmanlı Devleti, bu kabul ile birlikte bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine de geçiş yapar (Tanpınar, 2009: 126). Tabii bu geçişte Batı'ya olan hayranlık kadar mecburiyet de etkilidir (Ortaylı, 2013: 28). Bu medeniyet değiştirmenin ilk basamağı, üstünlüğünü kabul ettiği Batı'nın takip ve taklididir. Tanzimat'tan özellikle de 1856 yılındaki Kırım Savaşı'ndan sonra Avrupa ile münasebetler artarak devam eder (Kavcar, 1995: 17).² Bu ilişkiler dolayısıyla önce Prusya ve Fransa'dan özel eğitimciler getirilir ve hemen peşinden aynı ülkelere öğrenciler gönderilir.³ Avrupa'nın muhtelif ülkelerinden eğitim vermek amacıyla resmî olarak gelenlerin yanında, bir de kendi imkânlarıyla ülkemize gelen eğitimciler (mürebbiyeler) vardır ki bunlar, çoğunlukla zengin ailelerin yanında çalışırlar (Ortaylı, 2013: 76). Yabancı memleketlerden gelen eğitimcilerin içinde yer alan mürebbiyelerin en çok görüldüğü yıllar, Kırım Savaşı sonrası döneme rastlar. Her şeyde olduğu gibi bu Batılılaşma meselesinde de işin görüntü boyutu ön plana alınarak asıl ilerlemeyi ve gelişmeyi sağlayacak olan teknoloji tarafı hep ikinci plana atılarak göz ardı edilir. Tanpınar'ın da ifade ettiği gibi Batılılaşma serencamımız, Beyoğlu-Harbiye gibi kapılarını Batı'ya açmış semtlerde başlar:

“Şişli ve Beyoğlu, uzak ve mahrum İstanbul tarafı mahallelerine karşı, daha canlı ve neşeli sayılırdı. Muhtelif mevsimlerde Fransız meşhur aktör ve aktrisleri birer birer şehrimize gelirlerdi. Bunların İstanbul'da birkaç gün kalmaları bir hadise olurdu. Tiyatro fiyatları pahalı sayılır, fakat bütün yerler kapışılırdı.” (Hisar, 2013:161).

Pantolon, piyano ve mobilya mağazası gibi Batılılaşmanın az önce ifade ettiğimiz görüntü tarafını teşkil eden görsel örnekler de bu başlangıcın bir nevi ispatı durumundadır.⁴ O günlerde piyano çalmak, Fransızca konuşmak Avrupalı olmanın simgesi idi:

“Genç kızlara Batılı tarz eğitimin iki temel unsurunu, Fransızca ve piyano çalmayı öğreten hanımlar ya bir mühtedi (Refika Hanım Dârülmualimât'ta piyano hocası ve idareci. Aslen İngiliz) yahut bir muhtedinin kızı (Matmazel Alfa) olarak görülür.” (Uğurcan-II, 2012: 202).

Kısaca piyano çalmak, Fransızca konuşmak, Avrupalı gibi giyinerek onların yaşam tarzına öykünmek! Modern ya da asrî olmak budur! (Yavuz, 2013: 79).

Batılılaşma serüveni sadece giyim ve eşya aşamasında kalmadığı gibi beraberinde kültürünü de getirir.⁵ Bu ve buna benzer daha başka sebeplerden dolayı Osmanlı

² Kırım Savaşı ve sonrası yıllarda, eğitim alanında da değişiklikler olmaya başlar:

“Bu yıllarda tahsil için yabancı okullara ilgi giderek artar. Fakat bunların yanında özel dersler ve özel eğitim de giderek yaygınlaşır. Zengin hatta orta halli aileler bile çocuklarının eğitimine önem verir. Ev içinde verilen bu eğitim ve öğretim, tutulan özel hocalar ve mürebbiyeler eliyle olur. Mürebbiyelerin büyük bölümü Fransız'dır ve bildikleri yabancı dil sayesinde konaklarda ikamet etmeye başlarlar. Onların evlere alınma amacı gençlere hem yabancı dil hem de Batı'yı öğretmektir.” (Ortaylı, 2013:252).

³ 1849 senesinde Reşit Paşa'nın yardımıyla Paris'e giden İbrahim Şinasi Efendi örneğinde görüldüğü üzere, her ne kadar Avrupa'ya muhtelif branşlarda tahsil için öğrenci göndersek de bu konuda pek başarılı olduğumuz iddia edilemez (Ülken, 1992: 65).

⁴ Alafranga yaşayışa önem veren kültürlü ve zengin ailelerin evlerinde mürebbiye ile birlikte bulunan dikkate değer bir unsur da piyanodur. Bu aileler, gerek mürebbiyeler gerek özel öğretmenler ile çocuklara piyano öğretirler (Kavcar, 1995: 196). Beyoğlu'nda umuma açılmış Avrupakâri müesseseler, terziler, manifatura tüccarları, tuvalet eşyası ve mobilya satan dükkânlar, bilhassa Kırım Harbi'nden sonra Müslüman halkın daha çok uğradığı yerler olur. Devrin gazetelerinde görülen ilanlar her gün Avrupa'dan yeni bir modanın girdiğini gösterir. Bugün Büyükdere'de kodra yarışını yapıyor, ertesi gün İngiliz usulü mobilya satılıyor, daha bir başka seferinde, ecnebi bir kadının piyano deneni ve bizim kanuna benzeyen bir çalgıyı istenirse haremelerde öğretilceği ilan ediliyordu (Tanpınar, 2009:128).

⁵ Mehmet Akif'in;

“Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini / Veriniz hem de mesâinize son sūr'atini

Devleti'nde alafranga yaşayışa yönelme hızla artarak devam eder. Bunun bir göstergesi olarak garp usulü lokanta, kahve ve oteller açılır, Fransız bahçesi ve mimarisi taklit edilir (Tanpınar, 2009: 55/74). Giyim eşyası, paranın kullanılışı, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler "Avrupalı" olur (Mardin, 2017: 13). 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi ile birlikte Osmanlı vatandaşlarına genel ve özel eğitim hakkı tanınması, yanlış batılılaşmayı biraz daha hızlandırır. Batılılaşmanın bu derece artmasında, 1876'da alınan bu karar ile gelir durumu iyi olan bazı ailelerin evlerine mürebbiye almasının da inkâr edilmez bir payı vardır (Yılmaz, 2007: 243).⁶ Batı kültürünün bir parçası olarak yaşadığımız mekânlara giren ve Avrupalı yaşayış tarzını temsil eden insan tipleri; mürebbiyeler başta olmak üzere piyano hocası, yabancı dil öğretmeni ve musiki hocasıdır (Kerman, 2009: 150).⁷ Özellikle bazı varlıklı aileler, çocuklarının geleceği açısından gerekli gördükleri bir yabancı dili öğrenmeleri için evlerine ya bir mürebbiye alır ya da bir ecnebiden özel dersler aldırır.⁸

Çoğunluğu Fransız tebaasına ait olan mürebbiyeler, ailelerin çocuklarına yabancı dil, alafranga terbiye ve musiki dersleri verirler. Çünkü o günlerin durumu iyi aileleri, çocuklarının Fransız kültürü almasını, o kültürü öğrenmesini arzu ederler (Devrim, 2000: 53). İster istemez insanın olduğu yerde iletişim ve etkileşim olacaktır. Bu kadar hayatımızın içine giren mürebbiyelerle, onların ikamet ettikleri, görevlerini ifa ettikleri mekânlarda yaşayan şahıslar arasında iletişim ve etkilenmenin olmaması mümkün değildir. Tabii olarak bu etkileşim beraberinde, muhtelif ilişkilerin doğmasına vesile olacaktır.⁹ Mürebbiyeler, aynı mekânı paylaştıkları insanlarla o kadar iç içedir ki; aynı masada yemek yerler, yurt içi ve yurt dışı gezilerde onlara eşlik ederler:

"Her zaman olduğu gibi herkes yaşına, mevkiine göre otururdu. Sofranın başında bütün ihtişamıyla anneannem İsmet Hanımefendi, onun etrafında kızları ve oğulları eşleriyle, sofranın ucuna doğru da biz çocuklar mürebbiyelerimizle otururduk....Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzzet, Seniye, Remide'nin İngiliz mürebbiyesiyle Avrupa'ya seyahate çıkmışlar." (Devrim, 2000: 24/65).

Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız / Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız," (Ersoy, 2006:170). Mısralarında dediği gibi bir milletin sadece ilmini alamazsınız. Tekniği Batı'dan alalım, fakat ahlakımız, hukukumuz şarklı kalsın denilemez. Tekniği, ilmi milletlerarası bir fikir piyasasından alalım fakat sanatımız, felsefemiz milli olsun hiç diyemeyiz (Ülken, 1992: 23). Batılılığın parça parça alınması mümkün olmayan bir bütün olduğu fikri Saffet Paşa gibi devlet adamlarınca açık olarak ifade edilmiştir (Mardin, 2017: 14). Ayrıca Osmanlı'nın Batı'yı bir seçme yaparak algıladıkları bazı yönlerini vurgulayıp bazılarını arka plana ittikleri de söylenebilir (Mardin, 2017: 17). Tanzimat Dönemi'nin önde gelen kalemlerinden olan Ahmet Mithat'a göre Batı'nın teknolojisi alınabilirdi, hatta çok çalışmak gibi bazı değerleri de alınabilirdi ama iş, askeri kahramanlık ve onun tersi olan "züppelik" gibi Osmanlı toplumunun can damarlarına gelince, orada durmak gerekirdi (Mardin, 2017: 58).

⁶ Bu özel eğitim hakkı beraberinde, formasyonu olan nitelikli yabancılar ile formasyonu olmayan niteliksiz yabancı mürebbiyelerin de ülkemize gelmesine neden olur. Bu sebeple Osmanlı tebaasına mensup birçok çocuk veya genç, nitelikli mürebbiyelerden eğitim aldığı gibi herhangi bir niteliği olmayan mürebbiyelerden de eğitim alır. Bunun neticesi olarak da yanlış batılılaşma daha da hız kazanır. Zeynep Kerman, bu iki tip mürebbiyeyi, "mürebbiyeler arasında meziyetli kişiler varsa da, Türk örf ve adetlerinden çok farklı bir hayat görüşü ve zihniyete sahip bu şahıslardan bazıları da menfi, yıkıcı bir rol oynamışlardır." sözleriyle ifade ediyor (Kerman, 2009: 150).

⁷ Ahmet Mithat Efendi'nin Felâton Bey İle Râkım Efendi romanında Jozefino, Râkım'ın cariyesi Canan'a piyano öğretir; Rezaide Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası romanında Bihruz, Mösyö Piyer'den Fransızca dersleri alır; Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye romanındaki Anjel, evin çocuklarına eğitim vermek için alınır. Felâton Bey ile Rakım Efendi romanında Felâton'un kızkardeşi Mihriban Hanım'ın piyano hocası bir madamdır (Yetiş vd, 2000:133). Halit Ziya'nın Mâi ve Siyah romanında Lamia'nın; Mehmet Rauf'un Karanfil ve Yasemin romanındaki Nevhiz'in özel piyano öğretmenleri vardır. Fakat yazarlar, bu öğretmenler üzerinde ayrıntılı olarak durmazlar.

⁸ Ahmet Mithat Efendi'nin Felâton Bey ile Rakım Efendi romanında Felâton'un Fransızca hocası Mösyö Pierre'in ona evde iki gün özel dersler vermesi, sosyal hayatın edebiyata bir yansımaları olarak kabul edilebilecek bir olaydır.

⁹ Tanpınar'a göre ilk romancılarımızda muaşaka, tabiatıyla cariyeler veyahut kendi aile efradı arasında yahut da azınlık kadınları arasında olur (Tanpınar, 1995: 61). Yine ona göre sevişenler, ya cariyeye ve efendi veya yakın akraba veya komşudur (Tanpınar, 2013: 23).

Mürebbiyeler, hayatı paylaştıkları aile üzerinde ve yetiştirdiği çocuk üzerinde kuvvetli bir etkiye sahiptiler:

“Mürebbiyeler arasında meziyetli kişiler varsa da, Türk örf ve adetlerinden çok farklı bir hayat görüşü ve zihniyete sahip bu şahıslardan bazıları da menfi, yıkıcı bir rol oynamışlardır.” (Kerman, 2009: 150).

Osmanlı toplum hayatının içine girmiş olan mürebbiyeler, ilerleyen zaman diliminde, sosyal hayatın bir nevi aynası konumunda bulunan edebiyatın da içine dâhil olmakta gecikmeyecektir.¹⁰ Mürebbiye, bazen roman kahramanı, romanın yönlendiricisi bazen de romanın adı olarak kendini gösterir.¹¹

Mürebbiye Nedir

Mürebbiye; terbiye kökünden türetilmiş Arapça bir kelimedir. Terbiye eden, çocuğu terbiye eden kişi manasında kullanılır (Devellioğlu,1996:732). Çocuğun eğitimiyle ilgilenmek üzere görevlendirilmiş kadına mürebbiye denir.¹² Aynı işi yapan erkeğe “mürebbi” denir. Ahmet Mithat Efendi romanlarında, mürebbiye yerine “enstitüttris” kelimesi de kullanılır (Ceran, 2002: 215; Koçak, 2016: 9).

Osmanlı Devleti’nde medrese ve rüştiye olmak üzere tahsil için iki yol vardır (Tanpınar, 2013: 106). Müslüman kızların Sıbyan Okulu’nu bitirdikten sonra devam edeceği okulun olmaması, mürebbiyelik mesleğinin önünü açmıştır.¹³ Çünkü kadını eğitmek için özel ya da resmî eğitim kurumları lazımdır. Bu okullar olmayınca kadının eğitimi, “konak eğitimi” adı da verilen “özel hocalar” yoluyla devam eder. İşte mürebbiye bunların haricinde kalan bir tercih olarak düşünülebilir veya bu eğitim kurumlarında verilmeyeni tamamlamak amacıyla ortaya çıkan eğitimin bir parçasıdır. Fakat bütünü tamamladığı düşünülen bu parça yerli değil, yabancı bir unsurdur. Yabancı kökenli eğitimciyi/mürebbiyeyi evlerine alan ailelerin ortak özelliği ise varlıklı olmalarıdır.

Mürebbiye ile aynı işi yaptığı düşünülen veya birbirine karıştırılan bir terim de “lala” kelimesidir. Lala, aynı işi yapıyormuş gibi düşünülmesine rağmen aslında çok farklı bir görevi ifâ etmektedir.¹⁴ Önceki yıllarda evdeki çocukların eğitim ve öğretiminden ev

¹⁰ Konusu veya kahramanı mürebbiye olan romanları kaleme alan yazarlarımızın da mürebbiyeleri vardır. Abdülhak Şinasi Hisar, Geçmiş Zaman Köşkleri isimli eserinde Fransız mürebbiyesiyle Ada’da yaptıkları akşam gezintilerinden ve bu gezintilerin onun ruhunda yaptığı esrarengiz bir büyüleyiciliğinden bahseder (Hisar, 1978: 121). Halide Edip Adivar, annesini çok genç bir yaşında kaybettiği için anneannesinin ile babası Edip Bey’in evinde kalır. İkamet ettiği evlerden birisi olan Edip Bey’in evi tamamen Batılı tarzda yaşamın hâkim olduğu bir yer olduğu için bu hayat tarzının da bir gereği olarak bu evde mürebbiye vardır. O da Halide Edip’in mürebbiyesidir (Enginün, 1989: 6). Halide Edip’in İngilizce öğrenmesinde bu mürebbiyenin katkısı olmuştur.

¹¹ Unuttuklarımızı istisna tutarsak, mürebbiyenin yer aldığı eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır: Muammer Vecdi Şemsi: Harim-i Aşk; İzzet Ulvi: Son Mektuplar; Hüseyin Kâmi [Kaşif Dehri müstearıyla]: Mecnûne; Hüseyin Rahmi Gürpınar: Mürebbiye, Metres, Ölüler Yaşıyor mu?, Şık; Ercüment Ekrem: Asriler; Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Ankara, Kiralık Konak; Fatma Aliye Hanım: Muhadarat; Halit Ziya Uşaklıgil: Nesl-i Ahir, Aşk-ı Memnu, Ferdi ve Şürekası; Fazlı Necip: Külhani Edipler; Samipaşazade Sezai: Sergüzeşt; Ahmet Mithat: Karnaval, Müşahadat, Felâton Bey İle Rakım Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, Bahtıyarlık, Taaffüf, Jön Türk; Namık Kemal: İntibah; Rezaizade Ekrem: Araba Sevdası; Mizancı Murad: Turfanda mı Yoksa Turfa mı; Mehmet Rauf: Ferda-yı Garam, Define, Kan Damlası, Karanfil ve Yasemin; Stefan Zweig: Mürebbiye; David Simple : Mürebbiye; Ahmet Hamdi Tanpınar: Sahnenin Dışındakiler [Sabiha’nın arkadaşı Leyla’nın Fransız mürebbiyesi], Ömer Seyfettin: Mürebbiye, Bahar ve Kelebekler.

¹² Makbule Leman, Hanımlara Mahsus Gazete’nin ilk sayısında ve birinci yıl dönümünde yayımladığı iki makalesinde kadının görevlerini sıralarken kadının üçüncü görevi olarak mürebbiyeliği gösterir:

Mâder-i insaniyet

Refika-i hayat

Mürebbiye-i beşer (Uğurcan, 1991:388).

¹³ İlk inâs kız okulları 1870 senesinde açılır (Koçak, 2016: 69).

¹⁴ Lala: Bir çocuğu gezdiren oyalayan uşak demektir (Devellioğlu, 1996:541). Lalalar Osmanlı şehzadelerini eğitmekle görevli devlet adamlarıydı. Tahta çıkan şehzadenin lalası, Lalapaşa unvanını alır ve bazen sadrazamlığa kadar yükselir. Saray ve konaklarda hizmete alınanlara kuralları öğreten kişiye de lala adı

halkı sorumluyken batıllaşmanın getirmiş olduğu hayat tarzıyla birlikte bu görev mürebbiyelere devredilmiştir. Mürebbiyenin eğitim vereceği çocuk, kız veya erkek olabilir. Bazen aynı evdeki hem kız hem de erkek çocuk için mürebbiye alınır.¹⁵ Bir eğitim neferi olan mürebbiye, sorumlu olduğu çocuğun / çocukların ikamet ettiği konak ve yalılarda kalır. Bundan dolayı da aile fertleri ile iç içe olur. Mürebbiyenin görevi, çocuğu tanımak ve onu yetenekleri doğrultusunda yetiştirmektir. Bunun için eğitimini üstlendiği çocuğu çok iyi tanımak zorundadır. Hemen hemen her gün birlikte olduğu bireye, Avrupalı terbiyenin usul ve esaslarını öğretirken yabancı dil, musiki, piyano gibi unsurları da öğretir.

Batılı yaşayış tarzı ve kültürünün, hayatın içine bu derece müdahil olmasında etkili faktörlerden birisi, yeni yeni ortaya çıkan mürebbiyelerdir. Az önce de ifade edildiği gibi toplumumuzda kabul görmeye başladığı ilk zamanlarda mürebbiyenin görevi, çocuğun eğitimidir. Fakat her meselede olduğu gibi bu konuda da suiistimaller olmuştur. Şöyle ki; hiç bir formasyonu olmadığı halde sadece maddi kazanç sağlamak için bu işi yapan mürebbiyeler de ülkemize gelmiştir.¹⁶

Hayatımızın bu kadar içine yerleşmiş olan mürebbiyeler, ilerleyen zaman diliminde sosyal hayattan edebiyat dünyasına geçiş yaparlar. Bu geçişin edebiyatımızda biri roman adı [Mürebbiye] diğeri de roman karakteri olarak [Matmazel de Courton / Aşk-1 Memnu] iki güzel örneği mevcuttur.¹⁷ Halit Ziya'nın da ifade ettiği gibi kültürel krizlerin en bariz gözlemlenebildiği alan edebiyattır (Uşaklıgil, 2014: 29). Dolayısıyla mürebbiye adını taşıyan veya bir karakteri mürebbiye olan tahkiyeli eserler de bu krizlerin en net bir şekilde görüldüğü yerlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar varlıklı ailelerin bir parçası durumunda olan ve görevlerini yerine getiren mürebbiyeler, hayatın değişen şartlarının da etkisiyle, ilerleyen zaman içinde hayat sahnesinden çekilirler.

Mürebbiye'nin Özellikleri ve Görevleri Nelerdir

Mürebbiye kelimesi terbiye ile aynı kökten geldiği için ilk görevi terbiye etmek, terbiye vermektir. Peki bu görevi kime karşı ifâ edecektir? Doğal olarak mahiyetine verilen çocuğa karşı. Mürebbiyenin karşı tarafa terbiyeyi anlatabilmesi, öğretebilmesi için önce kendisinin ahlaklı ve terbiyeli olması gerekir (Ceran, 2002: 216).

Bu aslı görevinden sonra gelen ikinci vazifesi ise çocuğu eğitmektir. Bunun için de eğitim ve öğretimin temel taşlarından biri olan formasyonu olması gerekir.¹⁸ Aslı görevi olan terbiye ve eğitim dışında bir başka gayr-i ahlaki düşüncesi / amacı olmayan bir mürebbiyenin günlük hayatı şu şekilde tezahür eder:

---

verilir (Devrim, 2000: 26). Ahmet İhsan Tökgöz, lalası Halil Ağa'nın elinde büyümüştür: "Lalam Halil Ağa'yı düşünüyorum. Halil Ağa babamın da lalasıydı. Evde ailemiz üyelerindenmiş gibi teklifsizdi ve beni gözü gibi severdi." (Tokgöz, 2012: 7). Ahmet İhsan, Beyrut'a giderken de lalası Halil Ağa'yı yanına almayı unutmaz (Tokgöz, 2012: 12). Halit Ziya'nın lalası Refik Ağa'dır: "Büyük pederimin pek mutemedi olan bu harem ağasının bütün ev halkı üzerinde öyle bir nüfuzu vardı ki, bunu kısmen haiz olduğu itimada medyün olmakla beraber asıl hiç gülmeyen yüzünün daima tehditkâr çirkinliğine borçluydu..." (Uşaklıgil, 2014: 74). Abdülhak Şinasi Hisar'ın da Veli Efendi adında bir lalası mevcuttur ve Mekteb-i Sultani'ye gidip gelirken Hisar'a bu lalası eşlik eder (Hisar, 2013:2010). Halide Edip, Beşiktaş ile İhlamur arasındaki mor salkımlı evde annesi olmadan büyür. Küçüklüğünden beri ona annesi gibi bakan Eyüplü bir haminesi mevcuttur (Uğurcan-II, 2012:336).

¹⁵ Nesl-i Ahir romanında Fransa'dan gelen mürebbiye Süleyman Nüzhet için gelir. Ferdi ve Şürekâsı'nda Hacer içindir. Aşk-1 Memnu'da hem erkek (Bülent) hem kız (Nihal) içindir. Muhâdarat romanında da mürebbiye aynen Aşk-1 Memnu'da olduğu gibi hem kız (Fadıla) hem erkek (Şefik) içindir.

¹⁶ Genelde bu tip mürebbiyelerin hayata bakış açısı "para" merkezli olduğu için maddi menfaat elde etmek için yaşadığı mekândaki bir veya birden fazla erkekle ilişki içine girmekten çekinmemişlerdir.

¹⁷ Mürebbiye, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın natüralist bir anlayışla yazdığı ve ilk defa 1898 senesinde İkdâm gazetesinde tefrika edildikten sonra müstakil kitap olarak yayımlanan eserinin adıdır. Aşk-1 Memnu'daki Matmazel de Courton ise en bilinen mürebbiye tiplerimizdendir.

¹⁸ Eğitimi ve formasyonlu mürebbiye tipine Aşk-1 Memnu'daki Matmazel de Courton ile Muhâdarat'taki Jozefin örnek gösterebilir.

“Sabahları uyandıktan sonra yıkanıp, giyinirler. Mürebbiyeleri ile birlikte yemek odasına inerek sütlü kahvelerini içerler. Güzel havalarda bir saat kadar bahçede gezerler. Çocuklar bir süre konuşup oynadıktan sonra çocuklar içeri girip odalarına çıkarlar. Sonra derse başlarlar. Fransızca konuşma uygulamaları yaptırılır. Mantık, mantıklı hareket ve dürüstlük üzerine bilgiler verilir. Mürebbiye çocuklara kitaplar okur ve genel adetler, töreler üzerine konuşmalar yapar. Bu eğitici faaliyetlerden sonra çocuklara yine ders amacı taşıyan fakat daha çok resim-müzik gibi yeteneğe dayılı eğitim verilir. Bu çalışmadan sonra mürebbiye dinlenmek için odasına çekilirken çocuklar da oyun oynamak veya başka bir şekilde vakit geçirmek için serbest bırakılır.” (Kavcar, 1995: 194).

Bir eğitimci olarak Cahit Kavcar, gerçek hayattaki bir mürebbiyenin görevlerini, günlük hayatını yukarıdaki gibi sıralıyor. Bir de edebiyat dünyamızda adı geçen, örnek gösterilen bir mürebbiye tipi olarak Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk-ı Memnu* romanındaki Matmazel de Courton’un yaptıklarını ifade edelim. Eğitilmiş, olumlu bir mürebbiye örneği olarak kabul edilen Matmazel de Courton, mahiyetindeki Nihal ve Bülent’e kendi belirlediği bir program dâhilinde eğiticilik / terbiyecilik yapar. O, her şeyi, daha önceden hazırladığı günlük plana göre uygular. Kitap okuma, terbiye, piyano çalma, opera kısaca her şey bir düzen içinde gerçekleştirilir. Matmazel de Courton, Adnan Bey’den sadece çocuklar ve kendisi için bir oda hazırlatmasını ister. Başta Matmazel olmak üzere Nihal ve Bülent, günün büyük bir kısmını bu odada geçirirler. Burada piyano, oyuncaklar, kitaplar ve notalar vardır. Çocuklar, özellikle Bülent, bu odada özgürce yaşarlar. Onlar için burası dersane özelliğinin yanında bir eğlence mekânı hüviyeti de taşır. Çocuklar ve Matmazel, bir süre bu odada kaldıktan sonra bahçeye veya çok seyrek de olsa İstanbul’a inerler.¹⁹

Roman boyunca pek dikkat edilmese de Matmazel’in bu günlük, rutin görevleri yanında önemli iki görevi daha olmuştur. Bunlardan ilki, annesinin vefatını Nihal’e bir şekilde anlatmak; diğeri de Adnan Bey’in Bihter ile evleneceğini Nihal’e söylemek ve Nihal’in bu evlilik için onayını almak (Koç, 2010: 152). Matmazel de Courton gibi görevini tam olarak yerine getiren mürebbiyeler çok değerlidir. Çünkü bu tür mürebbiyeler, bir konaktaki görevi sona ermeden, el altından, başka bir yere davet edilirler. Bu durumu bizzat yaşayanlardan birisi, Abdülhak Şinasi Hisar’ın ailesidir. Hisar’ın babası Beyrut’ta Maarif Müdürlüğü yaparken oğlu Abdülhak Şinasi için beraberinde bir Fransız mürebbiye getirir. Bu başarılı mürebbiyeyi Ada’da komşuları olan Recaizade Mahmut Ekrem, kendi konağına devşirmek için teşebbüste bulunur (Hisar, 2013: 15). Fransız mürebbiye bu teklifi kabul etmediği gibi Ada’da yaşayan ahâli, Recaizade Ekrem Bey’i bu hareketinden dolayı kınar.

Roman Kahramanı veya Vak’a Yönlendiricisi Olarak Mürebbiye

Edebiyat dünyamızda ilk mürebbiye tipi, Ahmet Mithat Efendi’nin 1881 yılında yayımlanan *Karnaval* isimli eseriyle karşımıza çıkar (Uğurcan-II, 2012:225). Mürebbiye tipi kahramanların yer aldığı romanların en belirgin özelliklerinden ilki; bu romanlardaki genç kız tiplerinden bazılarının -Ferdî ve Şürekâsı’nda Hacer’in, *Aşk-ı Memnu*’da Nihal’in- annelerini kaybetmiş olmalarıdır.

Eserlerinde mürebbiyeden tip / karakter olarak en çok faydalanan yazarlarımızın başında Halit Ziya Uşaklıgil gelir.²⁰ Uşaklıgil, zaman zaman bu romanlardaki

¹⁹ *Aşk-ı Memnu* romanındaki Matmazel de Courton’un gerçek hayattaki karşılığı Şirin Devrim’im mürebbiyesi olan Matmazel Tina olabilir. Matmazel Tina, aynen Matmazel de Courton gibi Şirin Devrim’e İngilizce, Tarih, Coğrafya ve Aritmetik öğretir (Devrim, 2000:117).

²⁰ Halit Ziya, sadece eserlerinde değil gerçek hayatında da bakıcı, dadı ve mürebbiyelere yer veren bir yazarımızdır. İntihar eden oğlu Vedat’ın, Türkçe’den önce Rumca’yı öğrenmesinde onun tuttuğu Rum dadının büyük bir rolü vardır. Bundan dolayı Vedat, daha ilk kelimelerinde Rumca ile tanışır. Onun, Ferdî ve Şürekâsı, *Aşk-ı Memnu* ve *Nesl-i Ahir* romanlarında, *Bir Sahife-i Mensiye* (Küçük Fıkralar) hikâyesinde

mürebbiyeler vasıtasıyla, sosyal içerikli mesajlar vermeyi de ihmal etmemiştir. Mesela, yeri geldikçe, dil bilmeyen, eğitimi olmayan, doğruluk, dürüstlük, insanlık gibi özelliklere sahip olmayan kadınlara çocukların teslim edilmesinin, çok büyük bir yanlışlık olduğunu ifade etmekten geri durmaz. Eserlerinde bu kadar mürebbiyeye yer veren Halit Ziya'ya göre mürebbiyeler, toplum içindeki sosyal bir yarıdır. Yazar, "sosyal bir yara" düşüncesini Nesl-i Ahir romanında, Süleyman Nüzhet'e söyler. Bir nevi Süleyman Nüzhet vasıtasıyla, mürebbiyeler hakkındaki görüşlerini okuyucuya aktarır. Fakat Halit Ziya, bu konuda düalizm içindedir. Şöyle ki, Nesl-i Ahir'de Süleyman Nüzhet, mürebbiyeler için "sosyal bir yara" tabirini kullanırken, Süleyman Nüzhet'in eniştesinin kardeşi Calip Bey, çocuklarının evde yabancı dil öğrenmelerinde mürebbiyelerin büyük bir katkısı olduğunu düşündüğü için mürebbiyeler hakkında olumlu ifadeler kullanır. Ayrıca Batılılaşma dönemi Türk edebiyatındaki romanlar içerisindeki en olumlu mürebbiye tipini, Matmazel de Courton tiplmesiyle, mürebbiyeleri "sosyal bir yara" olarak gören Halit Ziya çizer.

Yazarlar, kaleme aldıkları romanlarda yer alan mürebbiyelerden ya derinlemesine ya da yüzeysel olarak bahsederler. Mesela Halit Ziya Aşk-ı Memnu'da Matmazel de Courton'dan, Hüseyin Rahmi Gürpınar ise Mürebbiye romanında Anjel'den derinlemesine bahsederken; Mehmet Rauf, Ferda-yı Garam'daki Küçük Sermed'in mürebbiyesi Miss Morgan'dan, Defne romanındaki Hadiye Hanım'dan, Karanfil ve Yasemin ile Kan Damlası'ndaki mürebbiyelerden yüzeysel olarak bahsetmekle yetinir.

1860'lardan sonra Batılılığı bir felsefe ve iktisat sistemi olarak görmeyip onu daha çok yüzeysel yönleri, âdab-ı muâşeret usulleri ve Batı'da hâkim olan modalar açısından değerlendirenler ve kullananlar olmuştur. Bu tipler zamanın yazarlarınca devamlı olarak eleştirilmiştir. Ahmet Mithat'ın "Felatun Bey"leri, Recaizade'nin "Bihruz"ları, Ömer Seyfettin'in "Efruz"ları Tanzimat (ve hatta 20. yüzyıl) edebiyatının ana karakterlerinden birini oluşturmuşlardır (Mardin, 2017: 15). Şerif Mardin'in sıraladığı bu tipler arasına, Batılılaşmayı yanlış olarak anlayan/gösteren birer tip olarak mürebbiyeleri de ekleyebiliriz.

Bu dönem eserlerinde yer alana mürebbiyeler; milliyetlerine göre yerli ve yabancı; yaptıkları işe ve iç dünyalarına göre de olumlu ve olumsuz olarak da ikiye ayrılırlar.

Yabancı Mürebbiyeler

Mürebbiyelerin büyük bir bölümü, o zamanın şartları ve yapmak zorunda oldukları görevleri gereği yabancı uyrukludur. Felatun Bey ile Rakım Efendi'de Madam Jozefino; Muhadarat'ta Jozefin; Mürebbiye'de Anjel; Aşk-ı Memnu'da Matmazel de Courton; Ölüler Yaşıyor Mu'da Luiz Şermin; Külhane Edepleri'de Matmazel Marie Louise vb ecnebi mürebbiyelerdir. Fakat Nesl-i Ahir'deki Süleyman Nüzhet'in Fransa'dan gelen mürebbiyesi; Muhâdarat'ta yer alan ikinci mürebbiye gibi bazıları da yabancıdır fakat isimleri bilinmemektedir. Yabancı mürebbiyelerden bazıları şunlardır:

Jozefin

Fatma Aliye Hanım'ın Muhâdarat romanında, bir tane ismi bilinmeyen ve bir tane de ismi bilinen (Jozefin) iki mürebbiye vardır.²¹ Sâi Efendi, ilk eşi vefat edince Calibe adında zengin olma hayalleri kuran biriyle ikinci evliliğini yapar. Calibe Hanım, Sâi Efendi'nin ilk eşinden olan bu çocuklara bakması için bir mürebbiye tutar. Bu mürebbiye Fadıla ve Şefik adını taşıyan çocuklara mürebbiyelik edeceğine, eziyet eder.

---

mürebbiye vardır. Hatta Nesl-i Ahir romanında birden fazla mürebbiye vardır. Adı geçen romanda hem Süleyman Nüzhet'in hem de Süleyman Nüzhet'in eniştesinin kardeşi Calip Bey'in çocuklarının mürebbiyeleri vardır. [Aynı şekilde Fatma Aliye Hanım'ın Muhadarat romanında da iki tane mürebbiye vardır.]

²¹ Yazar tarafından diğer mürebbiyenin ismi verilmez. Olumsuz bir tip olduğu için adı verilmeyen ilk mürebbiyeden yazar, para düşkünü, menfaatçi, vicdansız gibi sözcüklerle bahseder.

Sergilediği davranışlardan dolayı bu adı verilmeyen ilk mürebbiyenin görevine son verilir. Onun yerine Jozefin, ikinci mürebbiye olarak alınır. Diplomalıdır, sevimlidir, iyi niyetli ve samimidir. Aynen Aşk-ı Memnu'daki Matmazel de Courton ile Nihal arasında görüldüğü gibi evdeki çocuklardan Şefik'ten ziyade Fadıla ile iyi ilişki kurar, bir nevi onun ablası olur. Jozefin, sevgi ve şefkat dolu bir mürebbiyedir.

Madam Jozefino

Ahmet Mithat Efendi'nin Felâtun Bey İle Rakım Efendi romanında yer alan kırk yaşlarında, esmer ve güzel sayılabilecek Fransız mürebbiyedir (Yetiş vd, 2000:152). Madam Jozefino, hayatını İstanbul'da yüksek tabakaya mensup, alafranga bir hayata özenen zengin aile çocuklarına mürebbiyelik yaparak ve piyano dersi vererek kazanır. Dışa dönük bir kadın portresine sahiptir. Rakım'ın cariyesi Canan'a piyano ve Fransızca dersleri verir:

“Jozefino derslerini Perşembe günlerine tahsis etmiş olduğundan ilk defaki Perşembe günü Rakım Efendi dahi hanesinde bulunup saat on üzerine madam geldi. Canan gelen hocanın kendi hocası olduğunu görünce madamı kucaklayıp yarı Çerkezce yarı Türkçe bir yolda beyan-ı memnuniyet eylemişse de Jozefino bir kelime Türkçe anlamadığından o dahi kızı kucaklayıp öperek Rakım'a 'Mösyö Rakım, şu çocuğun lisanından anlamam ya! Fakat bunun gözleri ve hal ü tavrı ne demek istediğini pek ala bana anlatıyor' dedi.” (Yetiş vd, 2000: 154).

Mürebbiyelik vazifesini ciddiyetle yerine getirir (Koçak, 2016: 64). Farklı yönlerini ve özelliklerini kullanarak kendini sevdirmesini bilir. O kadar zeki bir bayandır ki her gittiği yeri kısa zamanda tanır ve o yerin özelliklerini öğrenip benimser. Aşk-ı Memnu'nun Matmazel de Courton'u gibi Doğu kültürüne hayrandır. Sevdiği adamla evlilik dışı ilişki yaşamayı Avrupa ahlakına uygun gören Jozefino, bunu bir metres hayatı olarak algılamaz. Bu sebeple, Rakım'a âşıktır fakat aşkına karşılık bulamayınca onun metresi olmayı kabul eder (Yetiş vd, 2000: 166). Rakım'la dost hayatı yaşamasına rağmen, Rakım'ın Canan ile evlenmesine yardım eder:

“Jozefino: - Mösyö Rakım, benim senin dostun olduğuna şüphelen var mıdır?

Rakım:-Nasıl olur ki şüphem olsun?

Jozefino:- Yok amma latife etmiyorum. Beni kendine adeta bir metres gibi mi tanıyacaksın

Rakım:- Canım bu sözler neden neşet ediyor?

Jozefino:- Neden neşet eylediğini anlarsın.

“Rakım'ın boynuna sarılarak gözlerinden, alnında, yanaklarından öptü.” (Yetiş vd, 2000: 180).

Diğer bazı ecnebi mürebbiyelerde görülen erkekleri baştan çıkartarak sahip olma özelliği onda yoktur. Rakım ile Canan'ın aşklarına saygı duyar gibi görünmesine rağmen, duygularına hâkim olamayarak Rakım ile arasında engel gördüğü Canan'ı sattırmak için teşebbüste bulunur ama başarılı olamaz (Kaplan-II, 2002: 105).

Madam Luiz Şermin

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Ölüler Yaşıyor Mu? romanındaki mürebbiyedir. Luiz Şermin, Veliyüddin Paşa ailesinin çocukları olan Orhan, Turhan ve Leman'ın eğitimlerini üstlenmiştir. Roman kahramanlarından Madam Şermin gibi onun da ispritzmaya ilgi ve merakı vardır. Luiz Şermin sayesinde Veliyüddin Paşa ailesi ispritzma ile tanışır. Orhan, Turhan ve Leman ilk eğitimlerini bu mürebbiyeden alırlar. Hatta Luiz Şermin, romanın başlarında bu çocuklar için ikinci bir anne hüviyetinde görülür. Fakat onlara bir mürebbiyenin vermesi gereken eğitimi tam

manasıyla veremez. Aynen Aşk-ı Memnu'da Matmazel'in isteği üzerine Adnan Bey'in yaptığı gibi bu üç çocuk için köşkte özel bir kütüphane yaptırır. Bütün bu imkânlarla rağmen çocuklar, arzu ettikleri yeterli eğitimi alamazlar. Bunun sebebi ise Luiz Şermin'in mürebbiyeliğin gereği olan bilgilerden ziyade çocuklara, ölü, ruh gibi kavramları öğretmesi, ruh çağırma seansları düzenlemesidir (Taştan, 2014: 148). Fransız mürebbiyenin verdiği bu gereksiz bilgiler sayesinde çocuklar, korkak ve ürkek birer fert olurlar. İlerleyen zaman içinde maiyetindeki çocuklardan Talat, köşkün ileri gelenlerine Luiz Şermin'in görevinde yetersiz olduğu söyler. Fakat Talat'ın bu uyarılarına rağmen köşkte değişen bir şey olmaz. Ehliyetsiz ve yetersiz olan Luiz Şermin, ister istemez her üç çocuğun hayatlarının negatif yönde gelişmesine vesile olur.

Matmazel Anjel

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye romanının kahramanı olan Anjel, Parisli bir hayat kadınının kızıdır.²² Yani gayr-i meşru bir tiptir (Göçgün, 1993: 57). Dışa dönük bir kadın portresine sahiptir. Zamanla o da annesi gibi bir hayat kadını olur:

“Anjel'in annesi de kızı gibi bir hayat kadınıdır. Annesi kızı Anjel'in dünyaya gelmesine sebep olan adamın kim olduğunu bilmez. Annesinin yaşam tarzını benimseyen Anjel, sonunda annesi gibi hamile kalır. Bir zamanlar babasının adını söylemeyen annesi ile kavga ederken, şimdi kendisi de çocuğunun babasını bilmez.” (Ceran, 2002: 220).

Mösyö Maksim isimli biriyle İstanbul'a gelir. Mösyö Maksim'i bir Rum genciyle aldatınca kapı dışarı edilir.²³ Daha sonra bir Fransız ailenin yardımıyla Dehri Efendi'nin konağına mürebbiye olarak kapılır. Burada Nezâhat ile Vâhip'e mürebbiyelik yapacaktır. Dış görünüş itibarıyla iyi bir fiziğe sahip olduğu için konaktaki erkeklerin (Şemi, Amca Bey, Sadri, Dehri Efendi) tamamının dikkatini çeker. İlk günlerinde cazip bir meslek olarak görünen mürebbiyelik, hızlı bir hayata alışmış olan Anjel'i sıkımsa başlar. Bu sıkıntının verdiği ruh haliyle, eski hayatına dönmek için her zaman yaptığını yapar ve erkekleri kullanır. Sonuçta asıl işi mürebbiyelik olmadığı için gerçek mesleğine dönüş yapar ve ev halkını birbirine katar.²⁴

Hüseyin Rahmi eserini, gözlemlerinden hareketle kaleme almıştır. Çünkü Fevziye Abdullah Tansel'in ifadelerine göre romandaki vak'alar, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın babasının yaşadığı Şehzadebaşı'ndaki Bozdoğan Kemerli semtinde cereyan etmiştir. Tipler de hakikidir (Tansel, 1977: 657). Ayrıca Refik Ahmet Sevengil, Gürpınar'ın eserini anılarından yola çıkarak yazdığını, romandaki tiplerin gerçek hayattan alındığını, oturduğu mahallede komşularının Rum mürebbiyesinin olduğunu ve bu mürebbiyenin alafrangalık uğruna çocuklara saçma sapan şeyler öğrettiğini ifade ediyor (Göçgün, 1993: 54).

Hüseyin Rahmi, kahramanlarına genellikle karakterlerine uygun isimler verir (Kaplan-I, 2002: 461). Burada Anjel (melek) adını bilerek verir. Çünkü melek temizlik ve masumiyet ifade ederken burada tam tersi bir durum söz konusudur.²⁵ Anjel, taşıdığı

²² Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye romanının kahramanın adı olan Anjel, daha sonra İrfan isimli bir yazar tarafından 1914 yılında kaleme alınan bir romanın adı olur: İrfan, Matmazel Anjel, Cemiyet Kütüphanesi, 1330/1914, 111s.

²³ Burada Gürpınar'ın Metres romanın kahramanı olan Matmazel Parnas ile Anjel arasında benzerlikler mevcuttur. Metres romanındaki Müştak Beyin metresi Matmazel Parnas aynen Anjel gibi bir Rum ile birlikte İstanbul'a gelir. Aynen Anjel gibi Matmazel Parnas da birlikte İstanbul'a geldiği Rum'a sadık kalmayıp onu aldatır.

²⁴ Anjel, mürebbiye olarak geldiği Dehri Efendi konağında Amca Bey, Dehri Bey'in büyük oğlu Şemi, damadı Melahat Hanım'ın kocası Sadri, Anjel ile beraber olma derindedir. Eşinden hiç ayrılmayan Sadri, eşi Melahat'ı İstanbul'a teyzesine gönderdiği bir akşam Anjel'in yanına girer.

²⁵ Bu durumun bir benzeri Gürpınar tarafından aynı romanda Melâhat Hanım için de kullanılır. Yüz ve hay güzelligi ile estetik güzelliği anlamına gelen Melâhat kelimesi burada aynen Anjel'de olduğu gibi tam tersi bir

adın zıddına tam bir şeytandır. Yani ona ironik bir ad verilmiştir. O, hem fahişe hem de metrestir. Anjel, başından birçok olay geçmesine rağmen, gerek geçmişte yaşadıkları gerekse annesinden tevarüs eden irsiyet gereği hep aynı yerde kalır. Yani aslına rücu eder:

“Hüseyin Rahmi, romanlarının çoğunda muayyen insan ve cemiyet görüşünü ortaya koymak istediği için şahıslarını önceden belli şemalara göre yaratmıştır. Bunlar umumiyetle E. M. Foster’ın düz, flat diye adlandırdığı tek cepheli, insanoğlunun kompleks temayüllerini ve iç çatışmalarını hesaba katmayan, muayyen bir hususiyeti mübalağalı olarak belirtmek maksadıyla yaratılmış tiplerdir. Onların karakterlerini E. M. Foster’ın verdiği ölçüye göre tek bir cümlede hülasa etmek mümkündür. Tek çekirdekli ve sabit karakterli olan bu tipler, başlarından çok büyük hadiseler geçtiği halde roman boyunca aynı kalırlar.” (Kaplan-I, 2002: 460).

Mürebbiye romanının bir de tiyatro olarak devamı mevcuttur. Hüseyin Rahmi, tiyatro sahasında çeşitli eserler vermiştir. Onun ilk tiyatrosu İstiğrak-ı Seheri’dir (1883). İkinci tiyatro eseri, Hazan Bülbülü’dür (1923). Hazan Bülbülü, Mürebbiye romanından dramatize edilip, Benliyan kumpanyası tarafından, tuluat karıştırılarak, muvaffakiyetsiz temsili, kendisini müteessir ettiğiinden, Hazan Bülbülü’nü sahne için değil, Hamit gibi yalnız okunmak için yazmıştır (Tansel, 1977: 657).

Matmazel de Courton

Aşk-ı Memnu romanındaki Nihal ve Bülent’in mürebbiyesidir. Fakat roman içinde mürebbiyeden fazla bir kimliğe sahiptir. Soylu bir Fransız olduğu gibi koyu bir Fransız milliyetçisidir (Ceran, 2002: 223). Namus kavramına değer verir. Babasının iflası üzerine hayatını kazanmak zorunda kalınca Fransa’dan İstanbul’a gelir. İstanbul’da önce bir Rum ailenin yanında mürebbiyelik yapar. Daha sonra tavsiye üzerine Adnan Bey’in yalısına geçer. Pierre Loti’nin Aziyade eserinin de tesiriyle Doğu gelenekleriyle süslü bir İstanbul evi hayal eder. Fakat Adnan Bey’in modern yalısını görünce şaşkına döner. Önceleri bu yalıda çalışmaya sıcak bakmazken onun bu düşüncesini, Adnan Bey’in hasta eşinin Matmazel’e ifade ettiği “siz onun [Nihal] için bir öğretmenden ziyade bir anne olacaksınız” sözleri ve Nihal’in bakışları değiştirir:

“Adnan Bey, titiz ve dikkatli bir baba olduğundan, bu tipleri konağında barındırmaz. Tam ümitsizliğe kapıldığı sırada Matmazel de Courton adlı, asil fakat fakir düşmüş orta yaşlı bir mürebbiye yalıya gelir. Onun bütün arzusu, Pierre Loti’nin romanından öğrendiği muhayyel bir Doğu evinde yaşamaktır. Yalının dekoru onu hayal kırıklığına uğratar; vazgeçeceği anda, Nihal’in adeta şefkat dilenen gözleri, sevgiye hasret kadını sarsar. O tarihten itibaren Matmazel de Courton, Nihal ile Bülent’e ikinci bir anne olur.” (Kerman, 2009: 190).

Matmazel, Nihal ve Bülent’e bir anne gibi yaklaşır. O, tam manasıyla donanımlı bir mürebbiye olduğu için çocuklar da onu vefat eden annesinin yerine koyarlar:

“Eserde, bir de, Matmazel de Korton vardır. Fransız romanlarından geçen bir tiptir, sert bir insandır; babası kumardan intihar eder. Onunla Halit Ziya, bize yeni bir tip vermeye çalışır. Dö Korton, aristokrattır, acayip kıyafetlerle süslenir, santimantal’dır. Musikiyi sever, fakat Alman Wagner’i sevmez. Bu tipler adeta hazır elbise gibidirler. Dö Korton, bu hazır tipe bir anne karakteri ilave eder.” (Tanpınar, 2015:172).

Nihal ve Bülent’e kendi belirlediği bir program dâhilinde mürebbiyelik yapar. Yalıda çocuklar için her şey daha önceden hazırlanmış günlük plana göre yapılır. Kitap okuma, terbiye, piyano çalma, operaya gitme kısaca her şey bir düzen içinde gerçekleştirilir. Onun yalıdaki tek şansızlığı Bihter ile Behlül’ün ilişkisini öğrenmesi

---

anlamda kullanılır. Çünkü buradaki Melâhat Hanım, adının taşıdığı manayı kaldıramayacak tipte bir kadındır.

olur (Koç, 2005: 90). Fakat bu gizli ilişkiye şahit olunca, Bihter tarafından bir şekilde yalından uzaklaştırılır.²⁶ Fakat gayr-i meşru ilişki ortaya çıkıp da ortalık toz duman olduktan sonra hayata tekrar kaldıkları yerden devam etmek istediklerinde Adnan Bey ve çocuklarının yalıya ilk davet ettikleri kişilerden biri Matmazel de Courton'dur. Yani aile için bu kadar önemli bir kimsedir.

Matmazel, Batı kültürünün, batılı hayat görüşünün ve eğitim dünyasının temsilcisi olan şefkatli bir kadın olarak karşımıza çıkartılmıştır. Konakta pedagojik yöntemlere uygun, planlı programlı bir eğitimci örneği sunar. Çocukların eğitiminden sorumlu kişi olarak, Avrupa kültürünün üst sınıf Türklere taşınmasında önemli bir halkadır.

Matmazel Marie Louise

Fazlı Necip'in Külhani Edipler romanında yer alan Fransız mürebbiyedir. Romanın merkezi kahramanı Kenan Bey, Beyoğlu'nda karşılaştığı Matmazel Marie Louise isimli kadını çok beğenir. Kenan Bey'in Matmazel Marie Louise'i beğenmesinde, vücut güzelliği kadar Paris'te üniversite okumuş olması ve taşıdığı ihtilalci fikirler de etkilidir (Koç, 2005: 138).

Kenan Bey, Matmazel Marie Louise'e sahip olmak için türlü yollar düşünürken birden aklına kızlarının mürebbiye ihtiyacı gelir. Hiç vakit kaybetmeden Matmazel Marie Louise'i yalıya mürebbiye olarak alır. Matmazel Marie Louise'i yalıya getiren Kenan Bey, onu elde etmek için bir yığın yol dener. Sonunda pahalı hediyelerle bu işi başarır. Beyoğlu'nda hazırladığı gizli aşk yuvasında, haftada bir iki gün buluşurlar. Fakat Matmazel Marie Louise, Kenan Bey'in misafiri olarak yalıya gelen Edmond Perier'in dikkatini çeker. İlerleyen zaman diliminde Matmazel Marie Louise, Edmond Perier ile Paris'e kaçar.

Madam Krike

Metres romanında Firuze Hanımın torununun eğitimi için tuttuğu mürebbiye madam Krike, Fransız asıllıdır. Bahsi geçen romandaki modist kadın, Saffet Hanımın eşi ve kayınvalidesine yeni bir mürebbiye aradıklarını söylemelerinden dolayı tanıdığı Madam Krike'yi tavsiye eder. Madam Krike, sekiz senedir "Altunyan" ların hanesinde çalışmış ve orada birkaç çocuk terbiye etmiş, onlara Fransızca okuma ve yazmayı en iyi şekilde öğretmiştir. Modistin deyimiyile söz konusu aile Madam Krike'yi yanlarından ayırmak istemese de çocuklar büyüyünce görevinin bittiğini söyleyip kendisi ayrılmıştır. Şimdi yeni bir iş aramaktadır. Modist, onun köklü ve adı sanı belli bir aileye mensup olduğu konusunda teminat vermektedir. Derslerinde disiplinlidir. Takip ettiği belli bir metod vardır. Bu özellikleri sayesinde eğittiği çocuklara Fransızca'yı kısa sürede öğretmeyi başarmıştır.

Bunlardan başka Mizancı Murad Bey'in Turfanda mı Yoksa Turfa mı? Romanındaki Ahmet el-Nasır'ın kendi çocukları, Zehra ve Mansur için tuttuğu mürebbiye de Fransız'dır. Çocukların her vakit yanlarında yer alan bu kadın, onların her türlü hâllerine katlanacak kadar da mesleğine sadıktır. Yine aynı romanda Zehra'ya ikinci kez tahsis edilen mürebbiye de Fransız milliyetindedir.

Yerli Mürebbiyeler

Tahkiye türünden eserlerimizdeki mürebbiyelerin çok az bir kısmı yerlidir. Bu kadar az olmasının ilk sebebi; bir yabancı dile vakıf olamamaları ikinci ise yabancı mürebbiyenin o zaman için bir nevi moda hükmünde olmasıdır. Fakat bütün bunlara rağmen çok az sayıda da olsa yerli mürebbiyeye rastlanır.

²⁶ Adnan Bey'in eşi Bihter'in eşini Behlül ile aldattığını bildiği halde kimseyle paylaşmayacak kadar ağzı sıkıdır.

Neriman Hanım

Ferdi ve Şürekâsı romanındaki mürebbiyedir. Sarışın ve güzel bir kız olan Hacer'in mürebbiyesidir (Arseven, 2004: 39). Okulu bitirince Hacer'in mürebbiyesi olarak Ferdi Efendi'nin evinde işe başlar. Yoksul, olgun, namuslu bir aile kızıdır. Geçimini mürebbiyelik yaparak sağlar. Mürebbiyelik mesleğini ve Hacer'i çok sevdiği için evlenmez. Hacer tarafından çok sevilir. Onun asıl amacı çok sevdiği ve hatta uğruna evlenmediği Hacer'i yetiştirmektir. Ama burada yetiştirmekten kastımız onun eğitimi değildir. Çünkü romanda hiç Hacer'in eğitiminden bahsedilmez. Hacer'in yanına mürebbiye olarak Neriman Hanım'ın alınmasındaki amaç; Hacer'i tipik bir zengin kızı olarak yetiştirmektir (Arseven, 2004: 39). Fakat Neriman Hanım, romanın genel havası içinde, aileden biri hüviyetinde görüldüğü için daha çok, lala, dadı görünümünde arz-1 endâm eder.²⁷

Sayısı fazla olmasa da Neriman Hanım haricinde de yerli mürebbiyeler vardır. Hüseyin Kâmi'nin Kâşif Dehri müstearıyla kaleme aldığı Mecnûne isimli romanda sadakati, dürüstlüğü ve fedakârlığıyla çok farklı bir mürebbiyedir. O, mürebbiyesi olduğu Zılal'i anne ve babası vefat ettikten sonra da korur. Mürebbiyesi olduğu çocuğa adeta hem analık hem de babalık eder. Zılal'in iyi yetişmesi için olumlu anlamda gayret gösterir (Aktaş, 2007: 260). Bunlardan başka Müşâhedat'taki Madam Ç ile Halit Ziya'nın Küçük Fırtınalar kitabındaki Bir Sâhife-i Mensiye hikâyesindeki mürebbiyeler de yerli mürebbiyeler arasında yer alır.

Olumlu ve Olumsuz Mürebbiyeler

Mürebbiyeler, yabancı ve yerli olarak ayrıldığı gibi olumlu ve olumsuz olarak da ayrılır. Felâton Bey ile Rakım Efendi'deki Jozefino, Müşâhedat'taki Madam Ç, Aşk-ı Memnu'daki Matmazel de Courton, Nesl-i Ahir'deki Fransa'dan getirilen ve adı bilinmeyen mürebbiye, Ferdi ve Şürekâsı'ndaki Hacer'in mürebbiyesi Neriman olumlu mürebbiyeler arasında; Araba Sevdası'ndaki Mösyö Pierre, Mürebbiye'deki Anjel, Halit Ziya'nın Küçük Fıkralar'daki Bir Sâhife-i Mensiye hikâyesindeki mürebbiye olumsuz mürebbiye tiplerine örnek teşkil ederler (Enginün, 2000:138).²⁸ Fakat bu romanlar içerisindeki en olumlu mürebbiye, Aşk-ı Memnu'daki Matmazel de Courton olurken en olumsuz mürebbiye ise Mürebbiye romanındaki Anjel'dir.²⁹ Olumlu ve olumsuz olarak ifade edilen iki mürebbiye tipi arasındaki farkları şu şekilde gösterebiliriz:

²⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, Dildoş, Gülfidan ve Kademhayır dadılarıyla büyü (Uşaklıgil, 2014: 62). Hatta Dildoş dadı için üç tane hikâye yazar ve bunlar, Hepsinden Acı kitabında yayımlanır (Uşaklıgil, 2014: 241). Refik Halit, bir İstanbul çocuğu olarak köşklarinin bahçesinde dadı ve seyislerin elinde büyü (Taner, 2016: 67).

²⁸ Jozefino, Rakım'a âşık olmasına rağmen rakibi olarak gördüğü ve ders verdiği Canan'a karşı [satılması girişimi hariç] kötü bir tavır takınmaz. Adnan Bey, Matmazel'e o kadar güvenir ki, Bihter ile evlenmek için Nihal'i ikna görevini ona verir. Yine Adnan Bey, Bihter ile Behlül'ün ihanetinden sonra evi tekrar toparlamak istediğinde yalısına ilk davet ettiği kişilerin başında Matmazel gelir. Süleyman Nüzhet, Fransa'dan gelen ve adı bilinmeyen mürebbiyenin de verdiği eğitimde sayesinde önce Mekteb-i Sultani'ye daha sonra Paris'teki Kondorse Lisesi'ne gider. Ferdi ve Şürekâsı'nda Neriman, Hacer'in mutluluğu için elinden geleni yapar. Müşâhedat'taki Madam Ç, çocukları Trabya, Büyükdere ve Ada gibi sayfiye yerlerine götürerek orada onlarla ilgilecek kadar özverili birisidir.

Anjel, eğitimden ziyade entrikalarla meşgul olduğu ve asıl amacı maddi kazanç sağlamak olduğu için konaktaki bütün erkekleri avucunun içine alarak ortalığı karıştırır. Bir Sâhife-i Mensiye'deki mürebbiye hoppa bir tiptir. Muhâdarat romanındaki adı verilmeyen mürebbiye de para düşkünü ve menfaatçidir.

²⁹ Matmazel de Corton: İdeal mürebbiye tipini temsil eder. Asil, ağırbaşlı, namuslu, faziletli, kültürlü bir yabancısıdır. Anjel: Osmanlı konağını alt üst edecek kadar ayak oyunlarına vakıf olmakla birlikte bütün değer hükümlerini iflas ettiren bir tiptir. Anjel'e göre ahlak bir maskeden ibarettir (Aytaş, 2002: 138).

Tablo 1

Olumlu Mürebbiye	Olumsuz Mürebbiye
Donanımlı ve yeterli olduğu için eğitir.	Donanımsız ve yetersiz olduğu için eğitemez.
Yaşadığı mekândaki kişilerle ahlaki ilişki içindedir.	Yaşadığı mekândaki kişilerle gayr-i ahlaki ilişki içindedir.
Bu gurubun en güzel örneği Matmazel Courton, tam anlamıyla bir mürebbiyedir.	Anjel örneğinde görüldüğü gibi bazıları sadece isim / görüntü olarak mürebbiyedir.
Yeterli donanıma sahiptirler.	Yabancı dil dışında yeterli donanımları yoktur.
Doğruyu söyler, menfaatçi değildir.	Yalancıdır ve menfaatçidir.
Kurnaz ve gösteriş meraklısı değildir.	Kurnaz ve gösteriş meraklısıdır.
Asıl işi mürebbiyeliktir.	Mürebbiyelik dışında her şeyi yapar.
Görevi karşılığı sadece para kazanır.	Görevini yapıyor görünüp para kazanırken arka planda gayr-i ahlaki işlerle de uğraşır.
Namussudur.	Fahişe veya metrestir.
Vicdanlıdır.	Vicdansızdır.
Kültürlüdür.	Kültürsüz.
Maddiyata önem vermez.	Maddiyata önem verir.
Soylu ve asil davranışları vardır.	Soyu belli olmadığı için asil de davranmaz.
Asıl işi mürebbiyeliktir.	İş bulamadığı için mürebbiyelik yapar.
Çocuğa sevgi ile yaklaşır.	Çocuğa şiddet uygular [Muhâdarat]
Saf ve mâsum.	Entrikacı.

Türk romanında bu mürebbiyelerin hem olumlu hem de olumsuz pek çok örneği vardır. Ahmet Mithat Efendi'nin Felâton Bey'le Rakım Efendi'sinde "Jozefino", Rezaîde Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası'nda "Mösyö Piyer", Mehmet Rauf'un Ferdâ-yı Garam, Define, Kandamlası, Karanfil ve Yasemin isimli eserlerinde mürebbiyeler vardır. Fakat Mehmet Rauf, bu eserlerindeki mürebbiyelerden pek bahsetmez, üzerlerinde durmaz.³⁰ Bunun sebebi olarak bahse konu olan romanlarda mürebbiyenin Hüseyin rahmi Gürpınar'ın veya Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki kadar merkezi kahraman olmaması veya merkeze yakın olmaması akla gelebilir.

O dönem mürebbiyelerinin büyük bir kısmı, mürebbiye kisvesi altında İstanbul'a akın eden ve çeşitli problemler yaratan maceraperest kadınlardır. Ahlak bir maskeden ibarettir diyen Anjel, Hüseyin Rahmi'nin romanlarından olan "Şık" ta Madam Pötiş; Metres romanında ise Matmazel Parnas olarak karşımıza çıkar:

"Şöhret Bey gibi çabuk kandırılmaya müsait olan adamları idare etme konusunda oldukça uzmandır. Onunla olan ilişkisinin başlangıcında Şöhret Beyi her hâliyle tetkik etmiş, onun en çok özendiği şeyin alafrangalık olduğunu ve her türlü hareketinde bir Batılı gibi davranmaya çalıştığını sezmiş; fakat bu düşkünlüğü nispetinde de söz konusu hayatın yabancısı ve cahili olduğunu anlamıştır. Bu dikkat, ona Şöhret Beyin metresi olmaktan çok mürebbiyesi olma sıfatını yükler.... Metres romanında Müştak Beyin Matmazel Parnas isminde bir metresi vardır. Büyük bir servete malik olan ihtiyar bir Rum vefât ettikten sonra kilise ve okullara bağışladığı servetinin yanı sıra Beyoğlu şıkları arasında çok konuşulacak bir de metres bırakır. Matmazel Parnas,

³⁰ Ferda-yı Garam'daki Küçük Sermed'in mürebbiyesi Miss Morgan'dır. Define romanındaki Hadiye Hanım ile Karanfil ve Yasemin romanındaki Nevhiz, mürebbiyelerden ve piyanistlerden özel dersler almıştır. Kan Damlası'ndaki Şakir Feyzi Bey, çocukları için mürebbiye tutar. Fakat bu adı geçen mürebbiyelerden bu romanlarda Anjel veya Matmazel de Courton kadar bahsedilmez.

Paris'in yüksek tabaka aşüftelerinden biridir. Yaptığı ticaret ile Paris'te kısa sürede büyük bir servetin sahibi olan bir Rum ile birlikte İstanbul'a gelir. Fakat adam hayli yaşlı olduğundan kısa süre sonra vefat eder. Matmazel, onunla olduğu süre zarfında da kendisine sadık kalmayıp gizlice başka aşıklar bulur." (Arslan, 2010: 155).

Sonuç

Osmanlı Devleti, yıllardır içinde bulunduğu medeniyet dairesinden çıkarak mücadele halinde olduğu başka bir medeniyet dairesine geçiş yapınca, doğal olarak hayat da değişmeye başlar. Bu hayatın değişmesiyle birlikte İstanbul'un bazı lüks semtlerinde yaşayan varlıklı aileler, çocuklarının yabancı dil öğrenmesi, iyi yetişmesi ve terbiyesi için mürebbiye tutarlar.

Başlangıçta bu kadar iyi niyetle başlayan bu teşebbüs, zamanla içinde barındırdığı bazı şahsiyetler sebebiyle çizgisinden saparak başka bir boyuta taşınır. Konaklarına, köşklerine mürebbiye alan ailelerin bir çoğu, dejenere olmuş ve köklerini kaybetmiş kişilerden müteşekkildir. Mürebbiye romanının merkezi kahramanı Anjel, yeterince araştırılmadan, ehil olup olmadıkları sorgulanmadan aileye dâhil edilen mürebbiyelerin, bu aileleri nasıl bir felakete sürüklemiş olduğunun apaçık bir göstergesidir (Tüzer, 2011: 1282). Batılılaşmanın bu şekilde yanlış anlaşılması toplum yapısında olumsuz sonuçlar doğurmuştur.³¹

Yurt dışından Osmanlı Devleti'ne gelen ecnebi kökenli mürebbiyelerin bir kısmına olumlu gözle bakılmaz. Sıcak bakılmayan mürebbiye tipi sadece bizim toplumumuza has bir özellik değildir. Aynı durum iki farklı kültüre sahip ülkeler arasındaki ortak konudur. Mesela Hanry James'in Yürek Burgusu romanının merkezi kahramanı mürebbiye ile Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ve Stefan Zweig'in aynı adı taşıyan eserlerinin mürebbiyelerinin ortak yönleri; cinsellik ve düşmüş kadın tipi olmalarıdır:

"Tanzimat edebiyatı ile birlikte, gerek şiirde, gerekse nesirde düşmüş kadına acıma teması başlar. Kadın yaratılış itibarıyla kötü ise fahişeliği, cinsel içgüdüleri ve para kazanma hırsını birleştirerek yapar ve ailelerin yıkılmasına sebebiyet verir ise, o acınmaya değmez (İntibah'taki Mehpeyker gibi). Ama kaderin sevkiyle, duygularının yanılışıyla, parıltıların aldanışıyla kadın düşerse, yazar ve şairler ona biraz acıma hakkı tanırlar. [Ahmet Mithat'ın Henüz on yedi yaşında (1882), Hamid'in Bir Sefilenin Hasbihali (1837), Halit Ziya'nın Sefile (1886-1887), hatta çok ahlakçı Tevfik Fikret'in Nesrin (1898) gibi eserlerinde düşmüş kadına acıma ile bakılmıştır]. Aralarında Makbule Leman'ın da olduğu ilk hanım yazarlarımız ise, düşmüş kadınların aile saadetini yıktığını düşünürler ve onları müspet görmezler." (Uğurcan, 1991:368).³²

Toplum olarak mürebbiyelerin büyük bir kısmına "yuva yıkan" gözıyla bakılmıştır. İşte bunun bir yansıması olarak roman kahramanları, mürebbiyenin duygusal cinsel ve duygusal yamyamlığının tesiriyle yıkıma uğrarlar (Booth, 2012:327). İşte bu sebebe binaen tahkiye türünden eserlerin büyük bir bölümünde mürebbiyelere daha çok negatif bir açıdan bakılmıştır. Mürebbiyeler genellikle ince elenip sık dokunmadan evlere kabul edilirler. Aşk-ı Memnu'da Adnan Bey'in yalısı iki yıl içinde pek çok mürebbiyenin geçit resmine sahne olur. Fakat sonunda uygun bir kişi olan Matmazel de Courton bulunur. Aynı şekilde her konuda ciddi ve tutarlı olduğunu iddia eden Dehri Efendi de Anjel'i hiç araştırmadan kabul eder.

³¹ Ziya Paşa, Milliyeti nisyân ederek her işimizde / Efkâr-ı Frenk'e tebaiyyet yeni çıktı" diyerek, yanlış batılılaşmaya karşı çıkar (Akyüz, 1982: 11). Aynı şekilde Aytaş da Tanzimat'ın ilânından sonra, Türk toplumunda siyasî olduğu kadar, toplumsal değişmelerin olduğunu fakat Batı medeniyetine gösterilen büyük rağbet ve hayranlığın bazen çok aşırı ve lüzumsuz bir seviyeye ulaşarak, Türk halkının milli gelenek ve değerlerini önemli ölçüde yaraladığını ifade eder (Aytaş, 2002: 133).

³² Tevfik Fikret de oğlu Haluk için evine mürebbiye alır. Fakat Fikret'in duyduğu hissi yakınlık üzerine kısa bir zaman diliminde bu mürebbiyenin görevine son verilir (Hisar, 2009: 152).

Tanzimat Dönemi'nin genel özellikleri arasında, eski ile yeniye karşı karşıya getiren ikilik yani düalizm vardır (Ortaylı, 2013: 208). Aynı durum mürebbiye kavramı için de geçerlidir. Eski yapı içerisinde "mürebbiye" diye bir kavram yoktur. Fakat Tanzimat ile birlikte yeni kavramını benimseyen Osmanlı, mürebbiyeyi de bu yeni kavramının içerisinde değerlendirir.³³ Bundan dolayı mürebbiyelerin toplum hayatına girmesiyle birlikte az önce ifade edilen düalite ortaya çıkar. Bahse konu olan bu ikilemi; batılı yaşayış tarzını hayatımıza getirdiği avangart tip ile yılların geleneğinin devamı olan muhafazakar tipin ortaya çıkması şeklinde ifade edilebilir:

"Varlıklı aileler tarafından evlere alınan bu mürebbiyeler, Batılı yaşayış ve kültür unsurlarının Türk evlerine kadar girip yayılmasında en etkili faktörlerden biri konumundadır. Bu kültür ile yetişen çocuklar ikinci kuşak olan babalarından farklı bir anlayış ve yaşayışı benimserler. Eski geleneği devam ettirenler çocuklar ise bu şekilde bir mürebbiye elinde yetişmeyenlerdir." (Baykara, 2007: 394).

Ne olduğu, nereden geldiği belli olmayan, ecnebi mürebbiyeler tarafından eğitilen çocuklar, kendi milli kültürlerini tanımadan yetişirler. Çünkü bu mürebbiyeler, hem çocuklar üzerinde etkili oldukları için hem de verdikleri eğitimden dolayı çocukların kendi kültürlerinden, değerlerinden kopma noktasına getirirler:

"Seniha [Kiralık Konak], Batılı bir mürebbiyenin [Kronsk] ellinde terbiye görür. Piyano çalmasını dahi bilen bu mürebbiyenin girişimleri sonucunda Beyoğlu'ndaki hayatı keşfeder. Burada madam ve matmazellerle tanışır, onlarla çay günleri tertip ederek özlemini çektiği hayatı yavaş yavaş yudumlamaya başlar. Seniha ülkesinde bir sıkılgandır, memleketi ve konak ona dar, az ve âdi görünür. İhtişamlı ev ister, Avrupa'daki yüksek hayat, şato eğlenceleri, eğlence âlemleri ilgisini çekler, onlara imrenir, oralara gitmek ister." (Alver, 2010:267).³⁴

Osmanlı'nın geleceği olan bu çocuklara, eğitim verirken mensubu buldukları medeniyetin ahlak ve ananelerini de aktarmayı ihmal etmezler. Ferdâ-yı Garam'daki Küçük Sermed'in İngiliz hayranı olmasında İngiliz mürebbiyesi Miss Morgan'ın inkâr edilmez bir etkisi vardır. Samipaşazâde'nin Sergüzeşt romanındaki mürebbiye, bu açıdan güzel bir örnek teşkil eder:

"Bu ihtiyar Fransız kadını hemen on yıldan beri İstanbul'da bulunduğu halde, aralarında yaşadığı insanların dilini öğrenmeye lüzum hissetmemişti. Türkçe olarak, bakalım, kısmet, yavaş yavaş gibi yarım yamalak bir iki cümleden başka bir şey bilmez fakat misyonerlerin Protestanlığı yaymak için gösterdikleri taassup derecesinde bir gayretle, kendi milletinin dilini herkese öğretmek isterdi." (Samişpazade, 1963: 43).

35

³³ Yeni kavramı içerisinde kendine yer bulan mürebbiyeyi; eski kavramı içinde dadı, lala, haminne gibi kavramlar karşılık gelir. Ayrıca mürebbiyenin, batılı yaşam tarzı içinde bir yeri vardır ama Osmanlı Devleti'nin dayandığı esaslardan biri olan "İslam" kavramı içerisinde romanlarda ele alındığı şekliyle bir yeri yoktur.

³⁴ Sema Uğurcan, Seniha-Kronski ilişkisini şu cümlelerle ifade eder:

"O, Seniha'yı kendi dünyasına yabancılaştıranların başında gelir. Yakup Kadri onun yüzünden öğrencisi Seniha'da Avrupalı lüks hayat özleminin başladığını göstermek ister. Kronski'nin Seniha'ya naklettiği Lehli hayat tablosu, av, kumar, balo, şato, plaj, kür gibi unsurlardan oluşur. Lehliler bu ihtişamı, hep bir şeyler satarak elde etmektedir. Yakup Kadri böylece roman içinde Türklerle Lehlilerin ekonomik dengeyi sağlamakta birbirlerine benzediklerini vurgular. Kronski, Seniha'yı ve ailesini uçurumun kenarına bıraktıktan sonra gözyaşları içinde, birikmiş aylıklarının ödenmesini de isteyerek memleketine gider. Gözyaşları bizdeki Polonyalı imajına çok uyar. Ancak bir yağın eşya ile yola çıkması, birikmiş maaştaki ısrarı, Seniha'nın onda bulduğu haris tarafı da göstermektedir." (Uğurcan-I, 2012: 331).

³⁵ Nurullah Çetin, mürebbiyelerin çocuklar üzerindeki bu etkisini şu şekilde ifade ediyor:

"Osmanlı Devleti'nin son yıllarında zengin ailelere alınan özellikle Fransız mürebbiyelerin Türk çocuklarını kendi milli kimliklerinden uzaklaştırıp sömürge ruhlu birer kişiliğe dönüştürmelerindeki rolleri oldukça belirgindir. Nitekim Samipaşazade Sezai'nin Sergüzeşt adlı romanında Asaf Paşa yalısındaki Fransız mürebbiye böyle bir tiptir. O, aileye resimli Fransızca gazeteler okutur ve Fransız dil, edebiyat ve

Millilik ve mahallilik gibi kavramlara değer veren edebiyatçılar içerisinde yer alan Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezai ve Fatma Aliye Hanım'ın mürebbiyelere karşı bakış açıları olumsuzdur. Bu sebebe binaen kız çocuklarının, devletin açtığı okullarda okutulmasını ve orada Doğu-Batı kültürünün iyi taraflarının dengelenerek verilmesini tavsiye ederler (Uğurcan-II, 2012: 205).

Ülkenin geleceği olan gençlerden bir kısmının aldıkları bu taraflı ve yanlış eğitim neticesi muhtelif romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Sâmîha Ayverdi'nin İnsan ve Şeytan romanındaki Lale, kendisine iyilik yapıp evlerine alan aileyi, aynen Anjel gibi evin reisini şeytani oyunlarla baştan çıkartarak evi dağılmasına sebep olur. Aynı yazarın Yolcu Nereye Gidiyorsun eserindeki Rıdvan bir mirasyedir ve Jale de Beyoğlu gülüdür. Mesihpaşa İmamı'ndaki Ferhat ailenin servetini bitirir. İşte bu üç roman kahramanında da görüleceği üzere, bu kahramanların ortak özellikleri arasında milli ve dini terbiye yoksunluğu, ailelerin tedbirsizliği ve mürebbiyelerin kötü tesiri vardır. Hatta ilerleyen dönemlerde, ecnebi mürebbiyeler elinde büyüyen bu çocuklar, zamanla İslamiyet'in aleyhinde bir düşünceye sahip olurlar ve topluma tamamen yabancılaşırlar (Koçak, 2016: 62).³⁶ Ülkemize gelen ecnebi mürebbiyelerin yetiştirdiği çocuklardan belirli bir kısmı, Batılılaşmayı yanlış anladıkları için ilerleyen zaman diliminde "tatlı su frengi, züppe" olarak isimlendirilir. Edebiyatımızın ilk roman örneklerinde yeni yeni ortaya çıkan bu alafranga tipler, zamanla toplumun içinde de görülmeye başlanır.³⁷

Osmanlı toplumun yapısını oluşturan insanlardan bir kısmının ahlaki açıdan ne kadar yozlaşmış olduğunun bir göstergesi de bu mürebbiyelerdir. Osmanlı aile sisteminin ve bu sistemi oluşturan aile fertlerinin bastırılmış bazı duyguların bir gün patlak vereceğinin en güzel göstergesi Hüseyin Rahmi'nin Mürebbiye isimli romanıdır. Romanın merkezi kahramanı olan Anjel'in, görevli olarak gittiği Dehri Efendi konağının bazı mensupları, modernleşmeyi ve ilerlemeyi Dehri Efendi gibi yanlış anladıkları için, kendilerini ve haleflerini "düşük hayat kadını" konumunda olan mürebbiyelere teslim ederler. Bunun tabii sonucu olarak komik ve açıklanması imkânsız durumlara düşerler. Maalesef bu konak halkı gibi aynı durumda olan veya benzer şeyleri yaşayan pek çok kişi vardır. Dehri Efendi konağı örneğinde görüldüğü üzere bu konak ve yalılardaki mürebbiyeler vasıtasıyla, iki yüz yıla yaklaşan modernleşme serüvenimizin hangi aşamalardan geçerek buralara geldiği ortaya çıkmaktadır.

Bu mürebbiyelerin bazılarının eğitim verdikleri bireylere olağanüstü bir faydasının olduğu görülmemektedir. Karşı tarafa faydalı olamama olayında üç etken sebep olarak düşünülebilir. Bunlardan ilki, dil problemidir. Çünkü ecnebi bir eğitimci yeni geldiği ülkenin dilini tam manasıyla bilemediği için arada anlaşma sorunu ortaya çıkabilir. İkinci etkin olabilecek unsur ise yeterli öğretmenlik formasyonu olmamasıdır. Bu formasyonu almayanlar veya sahip olmayanların doğal olarak çok büyük bir eksiklikleri olacaktır. En son olarak akla gelen ise öğretmenlik veya eğitimcilik için gerekli alt yapının olmamasıdır. Doğal olarak temel olmayınca bu türden durumlarla karşılaşmak da gayet doğaldır. Fakat Matmazel de Courton örneğinde karşımıza çıktığı şekilde bütün bu donanımlara sahip olan mürebbiyeler, sağlıklı iletişimi kurdukları, formasyonu oldukları ve alt yapıya sahip olduğu için başarılı olurlar. Fakat Anjel

---

kültürünün inançlı bir misyoneridir. Türkçeyi, edebiyatı olan bir dil olarak kabul etmeyecek ve Türkçe öğrenme gereği duymayacak kadar küstah bir kişiliktir. Sürekli Fransızlığı ile övünür ve Fransız politikasıyla ilgilenir." (Çetin, 2012: 172).

³⁶ Avrupa'dan Hıristiyan mürebbiyeler getirilmesi ve bunlar elinde büyütülen nesillerin doğurduğu toplumsal sorunlar padişaha ulaşmış olmalı ki, 1901 yılında Sultan II. Abdülhamit konuyla ilgili bir ferman yayımlar (Karakışla, 2014:110).

³⁷ Mürebbiyeler tarafından bazı çocuklara verilen bu yetersiz eğitimin neticeleri hakkında şu iki çalışmaya bakılabilir: Şevket Toker, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler, İzmir-1990; Alev Sınar, Hikâye ve Romanımızda Çocuk, Alfa Yayınları, İstanbul-1997

gibilerin ise bu iletişimi kuramadıkları, yeterli donanımı ve formasyonu olmadıkları için başarısız sonuçlar elde etmeleri de doğal karşılanmalıdır. Bu gibi sebeplerden dolayı hayatın her alanında olduğu gibi bu meslek grubunda da müspet (olumlu) ve menfi (olumsuz) olmak üzere iki tip mürebbiye vardır.

Tahkiye türünde eserlerden olan Aşk-ı Memnu'daki Matmazel de Courton, Muhadarat'taki Jozefin ile Külhani Edipler'deki Matmazel Marie Louise hariç diğer mürebbiyelerin herhangi bir formasyonu yoktur. Bu formasyonları olmadığı için -Anjel örneğinde görüldüğü üzere- mürebbiyelik dışında her türlü işi yaparlar. İki tezat tipten biri olan Matmazel de Courton ile mürebbiyenin nasıl olması gerektiği, diğer tip olan Anjel ile de nasıl olmaması gerektiği gözler önüne serilir. Bundan dolayı Zeynep Kerman, Matmazel de Courton'un bir "şahsiyet"; Anjel'in ise bir "tip" olduğunu ifade eder (Kerman, 2009: 154).

Matmazel de Courton, şahsında gerçek bir mürebbiye portresi çizer. Yani o, tam bir mürebbiyedir. Matmazel de Courton'daki bu özellik ne Anjel'de ne de Hacer'in mürebbiyesinde vardır. Matmazel, disipline büyük bir önem vermekle beraber asla katı değildir. Bakımını üstlendiği Nihal'in annesinin kaybindan dolayı büyük psikolojik problemleri vardır. Bunu hisseden Matmazel, ona sevgiyle yaklaşır ve modern psikolojinin bu durumlar için tavsiye ettiği programı başarıyla uygular. Çocuklara evde ahlak kuralları, terbiye, müzik dersleri kadar bilimsel dersler de verir. Hatta bu dersler için yalıda özel bir oda da hazırlar. Yeterli donanıma sahip olmayan bir mürebbiyenin eğittiği çocuk da gayet doğal olarak pasif ve çekingen bir kimliğe sahip olabiliyor:

"Doktorun muayenehanesinde onu, soyunması için küçük bir odada yalnız bıraktılar. Ama o zamana kadar hep dadılar, hizmetkârlar elinin uzanamadığı yerlerdeki düğmeleri, fiyonkları çözüp soyunmasına yardım ettikleri için Aliye odanın ortasında hareketsiz durup yardım bekledi. Kendi kendine soyunamıyordu bile! Doktorla paşa babası odaya girince şaşkırdılar." (Devrim, 2000: 72).

Gerek tahkiyeli eserlerimizde gerekse sosyal hayattaki mürebbiyelerin büyük bir kısmı Fransa'dan gelmiştir (Ceran, 2002: 216).³⁸ Fransızların ilk sırada yer alması veya çoğunlukta bulunmasının tesadüfle bir ilgisi de yoktur:

"Fransa, bizim devlet geleneğimizde önemli yeri olan bir ülkedir. İlk defa özel eğitimciler bu ülkeden geldiği gibi Osmanlı Devleti de ilk defa öğrenciyi de bu ülkeye gönderir. İbrahim Şinasi Efendi, 1849 senesinde Fethi ve Reşit Paşa'nın yardımıyla Paris'e gider (Ülken, 1992: 65). İlk elçi gönderilen yerlerden birisi de burasıdır ve Yirmi sekiz Çelebizâde Mehmet Efendi ve oğlu Sait Çelebi, Nişli Mehmet Ağa 1721'de Fransa'ya gönderilir." (Ülken, 1992: 25; Ortaylı, 2013:125; Mardin, 2017: 10).

Fransız kökenli mürebbiyeler çoğunluktadır fakat çok az da olsa İngiliz ve Rum milliyetine mensup olanlar da mevcuttur.³⁹ Matmazel de Courton Fransız kültürünün en üst seviyede, Anjel ise Fransız kültürünü en alt seviyede temsil ederler.

³⁸ Ahmet Mithat Efendi'nin Jön Türk (1910) romanında Batılı bir tarzda hayat yaşayan Kazım Bey ile hoppa ve şuh karısı Sezâyidil Hanım, kızları Ayşe'yi Fransız dadı ve mürebbiyelerle büyütürler (Kerman, 2009: 61). Anjel ve Matmazel de Courton da Fransız'dır. Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Ahmet el-Nasir'in kendi çocukları, Zehra ve Mansur için tuttuğu mürebbiye Fransızdır. Çocukların her vakit yanlarında yer alan bu kadın, onların her türlü hâllerine katlanacak kadar da mesleğine sadıktır. Yine aynı romanda Zehra'ya ikinci kez tahsis edilen mürebbiye Fransız asıllıdır (Arslan, 2010: 153). Metres romanında Firuze Hanımın torununun eğitimi için tuttuğu mürebbiye madam Krike, Fransız asıllıdır. Aka Gündüz, annesi vefat edince babasının onun için tuttuğu Fransız mürebbiye elinde büyür ve ondan Fransızca öğrenir (Uğurcan-II, 2012: 47). Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım Fransız mürebbiye elinde büyür (Karakoyunlu, 2004: 37).

³⁹ Şirin Devrim'in kardeşi Remide'nin mürebbiyesi İngiliz vatandaşıdır (Devrim, 2000: 64). Mehmet Rauf'un Ferdâ-yı Garam romanındaki Miss Morgan İngiliz'dir. Aşk-ı Memnu'da Matmazel de Courton, İstanbul'a ilk

Tanpınar'ın "ilk romancılarımızda muaşaka tabiatıyla cariyelerle veyahut kendi aile efradı arasında yahut da azınlık kadınları arasında olur" cümlesini haklı çıkarırcasına mürebbilerin bir kısmı, ahlaki dejenerasyonda sınır tanımazlar (Tanpınar, 1995: 61). Hatta geleneklerine çok bağlı görünenleri bile rahatlıkla yoldan çıkartabilecek kabiliyete sahiptirler. Mesela Dehri Efendi, geleneklerine bağlı bir tiptir. Ahlak ve fazilet konusunda sürekli nutuklar atar. Geleneksel ve muhafazakâr bir tip olarak çizilen Dehri Bey, romanın sonunda kendisini Anjel'in cazibesine düşmekten kurtaramayan biri olarak bizi karşılar:

"Baştan çıkarma ve evin erkeklerini ayartma motifi egemen unsurdur. Anjel, Dehri Efendi'nin konağına yerleştikten sonra Dehri Efendi başta olmak üzere, Amca Bey, Şem'i ve Sadri'nin hepsinin aklını başından alır. Bunların hepsi Anjel'e ilan-ı aşk ederler. Bunu yaparken cinsellik, ilk başvurdukları yoldur. Bu mürebbiyelik vasfı taşımadıkları halde mürebbiyelik yapan tiplerin baştan çıkardıkları erkeklerin ilk sırasında alafrangalar gelir." (Kaplan-I, 2002:465).

Halk arasında bu mürebbiyelerin birçoğunun ahlak açısından zayıf kişiliğe sahip oldukları bilindiği için ikamet ettikleri, görev yaptıkları mekânlardaki aile fertlerinin özellikle de evin kadınlarının gözleri hep üzerlerindedir:

"Eski dadıların yerini alan mürebbiyeler, özellikle de yabancı mürebbiyeler. Dadının modern versiyonu diyebileceğimiz mürebbiye. Geleneksel tarzda çocuk bakmak ve emzirmek için de değil, adı üstünde "terbiye" vermek için istenir ve bu sayede eve girer, hatta ailenin bir parçası olur. Gene de bir yabancı olarak tehdit unsurudur. Geceleri dâhil sürekli evde kalan bu genç kadınlar, ailenin çocukluktan olgunluğa bütün erkekleri için haydi haydi bir tehlike oluşturur. Ömer Seyfeddin'in hikâyesi sadece Mürebbiye başlığını taşır (1919). Nihayet günün birinde, güzel, bebek gibi güzel, sarı saçlı, mavi gözlü bir kızcağız gelir. Adı Adriyan'dır. Kahramanımız sert bir uyarı nutku dinler, çok sinirli babasından. Buna da bir "edepsizlik" ederse bu sefer kendisinin kovulacağı söylenir. Aldırmaz, derhal kıza kur yapmaya koyulur. Üç ay geçer; uzun bir ilân-ı aşktan sonra amacına ulaştığına inanır. Fakat gece Adriyan'ın odasına gittiğinde kapıyı kilitli bulur. Bu durum üç dört defa tekrarlanır. Gündüzden anahtarı saklayıp da son bir defa denediğinde, kızın yatağında babasını yakalar." (Berktaş, 2012: 9).

Mizancı Murat gibi edebiyatta "ahlakilik" prensibine çok önem veren bazı edebiyatçılarımıza göre bu olumsuz mürebbiyeler, okuyuculara dolayısıyla halka ciddi zararlar vermişlerdir (Rifat, 2008: 35).⁴⁰ Ahlaki yönden zayıf olan bazı mürebbiyeler, sıkıştıkları zaman hemen yalana başvururlar. Özellikle geçmişleriyle ilgili yalan söylerler. Fakat bu yalanlar belli bir müddet sonra ya kendilerinin tutarsız ifadelerinden ya da onları tanıyan diğer insanların sözlerinden ortaya çıkar:

"İki sene müddetle Adnan Bey'in yalısı adeta bir mürebbiye resm-i geçidine sahne olur. Avrupa'nın bütün döküntüleri, ecnebi olduklarını iddia eden Tatlısu Frenkleri, rahibelerin yanında yetiştiklerini iddia eden fahişeler, dul olduklarını söyleyip birkaç

---

geldiğinde seçkin bir Rum ailesinin yanında çalışır daha sonra Adnan Bey'in yalısına geçer. Aynı şekilde Mürebbiye romanında da Anjel, Mösyo Maksim ile ilişkisi devam ederken onu bir Rum genci ile aldattır. İkisi de Fransız olan bu iki mürebbiyenin hayatında mutlaka bir Rum vatandaşı yer alır. Aşk-ı Memnu'da neden bir Rum ailesinin yer aldığını bilmiyoruz fakat Mürebbiye'de yer alan Rum gencinin varlığını ise yazarı Hüseyin Rahmi'nin mahallesinde yaşayan komşularının bir Rum mürebbiyesi vardır. Anjel'in dostu olan bu Rum genci, Hüseyin Rahmi'nin hayatında yer alan o Rum mürebbiyeye dayanıyor olabilir. Çünkü Gürpınar'ın bu romandaki kahramanları, gerçek hayata dayanmaktadır (Çelik, 2013: 31).

⁴⁰ Mizancı Murat'ın Turfanda mı Yoksa Turfa mı? Romanında mürebbiye vardır. Ahmet el-Nasır'ın çocukları, Zehra ve Mansur için tuttuğu mürebbiye Fransız'dır. Çocukların her vakit yanlarında yer alan bu kadın, onların her türlü hâllerine katlanacak kadar da mesleğine sadıktır. Yine aynı romanda Zehra'ya ikinci kez tahsis edilen mürebbiye Fransız asıllıdır (Arslan, 2010:153).

gün sonra hiç evlenmediklerini ağızlarından kaçırınlar Adnan Bey'i o kadar ürkütür ki, ne yapacağını şaşırır." (Kerman, 2009: 151).

Mürebbiyenin gerek birinci derecede merkezi, gerekse arka planda kaldığı muhtelif tahkiyeli eserlerde konu anlatılırken komedi, hiciv ve sosyal eleştiriden de istifade edilir. Yazar bunu, romanın içerisine yerleştirdiği bazı parçalar vasıtasıyla yapar. Mesela Hüseyin Rahmi, Moliere'in Les Precieuses Ridicules / Değerli Saçma adlı eserinden tercüme bir sahneye yer verir (Göçgün, 1993: 53). Mürebbiyeler vasıtasıyla ahlaki değerlerdeki yozlaşma komik öğeler eşliğinde verilirken arka planda yanlış batıllaşma ve alafangalaşma eleştirilir. Çünkü Gürpınar, sosyal değişimleri en haşın alay ile eleştiren yazarlardandır (Enginün, 2000: 138). Bunu yaparken de mizahın bağışlayıcı tavrından uzaklaşarak toplumsal hicve yönelir (Apaydın, 2007: 327). Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Mithat Efendi'nin tarzını benimsemiş ve bu tipin zararlarını komik unsurun kisvesi altında verir. Mesela Mürebbiye romanında Şem'i, sevgilisi Anjel'in odasına girip onu öldürmek istediğinde eniştesi Sabri'yi bulacağını tahmin ederken hiç hesaplamadığı bir şey olur ve Anjel'in odasındaki dolapta babası Dehri Efendi'yi saklanmış olarak bulur. Evin bütün erkekleri Anjel'in geceyinin odasına girerken evin kâhyası Ede Hanım'a yakalanmamak için hepsi birden masanın altına girerler.⁴¹

Yabancı ülkelerden memleketimize gelen mürebbiyelerin büyük bir bölümünün amacı, para kazanmaktır. Aralarında nadir de olsa hayatı sadece maddi açıdan bakmayanlar da vardır ama bu durum genel kanaati değiştirmeye yeterli değildir. Anjel, Kkronski ve Matmazel Marie Louise örneklerinde görüldüğü üzere maddiyat onlar için her şeydir. Anjel'in Dehri Bey'in konağına girerken tek amacı para kazanmaktır. Bunun dışında ahlaki bir ölçütü yoktur. Evin tüm erkekleriyle ilişkiyi ilerletmesi de bu amaca ulaşmak içindir. Seniha'nın mürebbiyesi kronski birikmiş maaşını almakta ısrar eder, onu almadan gitmez. Memleketine dönerken de bir yığın eşya ile gider:

"O, Seniha'yı kendi dünyasına yabancılaştıranların başında gelir. Yakup Kadri onun yüzünden öğrencisi Seniha'da Avrupalı lüks hayat özleminin başladığını göstermek ister. Kronski'nin Seniha'ya naklettiği Lehli hayat tablosu, av, kumar, balo, şato, plaj, kür gibi unsurlardan oluşur. Lehliler bu ihtişamı, hep bir şeyler satarak elde etmektedir. Yakup Kadri böylece roman içinde Türklerle Lehlilerin ekonomik dengeyi sağlamakta birbirlerine benzediklerini vurgular. Kronski, Seniha'yı ve ailesini uçurumun kenarına bıraktıktan sonra gözyaşları içinde, birikmiş aylıklarının ödenmesini de isteyerek memleketine gider. Gözyaşları bizdeki Polonyalı imajına çok uyar. Ancak bir yığın eşya ile yola çıkması, birikmiş maaştaki ısrarı, Seniha'nın onda bulunduğu haris tarafı da göstermektedir." (Uğurcan-I, 2012: 331).

Başlangıçta ilmi bir fonksiyon arz eden mürebbiyelik, zaman içinde yozlaşarak moda haline gelir. Hatta ilerleyen zaman diliminde varlıklı aileler için sosyal statünün bir göstergesi olur. İlmi ve ahlaki olarak bu kadar erozyona uğrayan mürebbiyelik, Peride Celal'in Don Juan romanındaki Tarık karakterinin eve gelen mürebbiyeyi saldırmaya örneğinde de görüleceği üzere en sonunda sosyal bir yara haline gelir.

Batıllaşmanın getirdiği etkiyle toplum hayatının içine girmiş olan mürebbiye, sosyal hayatın bir nevi aynası konumunda bulunan edebiyatın da içine dâhil olmakta gecikmez. Edebiyatın bir parçası olan ve hayata tutulan bir ayna görevi gören tahkiye türünden eserlerde, çok sık olmasa da mürebbiyelere yer verilmiştir. Bu eserler vasıtasıyla mürebbiyelerin, toplum içinde oynadıkları iyi veya kötü roller, etkiler gözler önüne serilmeye çalışılır. Mürebbiye kavramı ilgi çeken bir roman konusudur. Bunun

⁴¹ Fakat Halit Ziya Uşaklıgil, ne Ahmet Mithat Efendi gibi ne de Hüseyin Rahmi gibi "komik" unsurdan istifade eder. O, hayatın gerçeklerine dayandırarak ve komik unsurdan istifade etmeden olayı verir.

en güzel göstergesi ise Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın aynı adı taşıyan romanı vesilesiyle şöhretin zirvesine çıkmış olmasıdır.

Mürebbiye tipi / karakteri, genellikle realist / natüralist bir bakış açısıyla verilmeye çalışılmıştır. Realist ve Natüralist çizgileri olan Hüseyin Rahmi, aynen natüralizmin kurucusu Emille Zola'nın Nana romanında olduğu gibi Mürebbiye isimli eserinde, hayat kadını bir annenin kızı olan Anjel'i de annesiyle aynı yoldan götürür. Soyaçekim veya sebeplilik adı verilen bu teoriyi çok güzel bir şekilde gösterir. Çünkü Anjel de annesi gibi bir hayat kadını olmuştur ve başta annesi olmak üzere genç kızları iğfal eden erkeklerden intikam alma peşindedir (Koçak, 2016: 65).

Mürebbiye adını taşıyan, mürebbiye konusunu işleyen veya eserin içinde mürebbiye tipi yer alan eserler, aynı ismi veya aynı konu etrafında teşekkül etmesine rağmen, aralarında belirgin bazı farklar vardır. Mesela Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye'sinde sosyal eleştiri varken, aynı konudan bahseden diğer eserlerde sosyal eleştiri yoktur. Gürpınar'ın Mürebbiyesi, batılılaşmanın yanlış anlaşılmasının toplum yapısında doğurduğu olumsuz sonuçların eleştirel bir yaklaşımla gösterilmesi bakımından önemli bir eserdir. Roman kahramanlarını, sosyal yapıları, çevre şartları ve irsiyetleriyle beraber değerlendirir. Bu yönüyle tam bir natüralist olan Hüseyin Rahmi, natüralist bir edebiyat anlayışını benimsemesine rağmen, Fransız natüralizminden ayrılır (Akyüz, 1982: 142). Çünkü natüralist anlayışta sosyal eleştiri söz konusu değildir. Önder Göçgün'e göre Hüseyin Rahmi, natüralistlerden ayrı olarak bir de tenkide tabi tutar (Göçgün, 1993: X). Çünkü natüralistlerde tenkit anlayışı yoktur.

Tanzimat devrinde kızını Batılı gibi eğitmek isteyen baba ve ona tuttuğu mürebbiye, meşrutiyet devrinde gidilen yabancı okullar, onları kendi toplumlarına yabancılaştırır. Bu konuyu işleyen romanların vurguladığı nokta; kahramanlar Batı tarzında yetiştirilirken, onların gelecekte içinde doğup büyüdükleri dünyada yaşayacaklarının düşünülmesidir. Yahut yaşadıkları çevreyi düzeltme terbiyesi ve iradesi verilmesidir. Batılı eğitimin sonunda bu kızlar, büyüdüklerinden daha modern bir dünyada yaşamak, kadın erkek yakınlığını yaşamak, eşini anne babası yerine kendisi seçmek ister. Paraya değer veren bu kızlar üretici değil, tüketici ve tembeldirler. İçlerinde çalışana hemen hiç rastlanılmaz. Ailenin servetlerini bitirmekte, ailelerine zarar vermekte rolleri büyüktür. Çevreleriyle ters düşmelerinin kabahatini, kendilerinde değil, toplumun çağdışı geleneklerinden bulurlar. Bu tip kadın kahramanların evlenip anne oldukları da görülmez. Çünkü onlara evlenilecek kadın gözüyle bakılmaz. Kadın erkekleri de bu kızlar beğenmezler. Bu kahramanlar XX. Yüzyılın başındaki romanlarda dış dünyaya, sokağa, eğlence yerlerine, hatta Avrupa'ya doğru açılırlar. Hatta bunların içinde, Batılı erkeklerin zevk vasıtası olanlar da bulunur (Uğurcan-II, 2012: 226).

Şerif Mardin'in dediği gibi Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgiler verir. Bu kaynaklar, ayrıca, Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler. Türk edebiyatını inceleyen bir kişinin daha önce de gösterdiği üzere, ilk Osmanlı romanlarının büyük çoğunluğu toplumsal ve siyasal değişimin yarattığı sorunları inceleyen tezli romanlardır. Türk kültürünü konu alan tarihçilerin belirttiği gibi, bu yazarlar en çok iki sorunun üzerinde durdular; kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin batılılaşması (Mardin, 2017: 30). Mürebbiye konusunu ele alan bu tahkiye türünden eserler, Şerif Mardin'in bahsettiği "kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin batılılaşması" konusunun en bariz görüldüğü yerlerdir.

Kaynakça

- Aktaş Ş. (2007). "Milli Edebiyat", *Türk Edebiyatı Tarihi* [Editör: Talat Sait Hamran], Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akyüz K, (1982). *Modern Türk edebiyatının Ana Çizgileri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alver K,(2010). "Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Toplumunda Züppe Tipi", *Hece*, 65, 254-272.
- Apaydın, M. (2007). "Tanzimat'tan Sonra Mizah ve Hiciv", *Türk Edebiyatı Tarihi* [Editör: Talat Sait Hamran], Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arseven, T. (2004). "Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Eğitim ve Mürebbiyecilik" *Milli Eğitim Dergisi*, 162, 21-29.
- Arslan, Ö. (2010). *Türk Romanında Kadın (1872-1900)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, [Danışman: Prof. Dr. İbrahim Şahin], Kırıkkale.
- Aytaş, G., (2002). "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler-I", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1, 133-148.
- Baykara, T. (2007). *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Berktaş, H. (2012). "Ve Ecnebi Mürebbiyeler", *Taraf*, 30.06.2012, 9.
- Booth, W.,(2012). *Kurmacanın Retoriği*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ceran. D, (2002). "Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 215-227.
- Çelik, M. (2013). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye ve Şipsevi Romanlarında Yanlış Batılılaşma", *Türkiyat Mecmuası*, 3, 29-37.
- Çetin N. (2012). *Edebiyat İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Devrim, Ş. (2000). *Şakir Paşa Ailesi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Engünün, İ. (2000). "Hüseyin Rahmi ve Özel Eğitim", *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginin, İ. (1989). *Halide Edip Adıvar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ersoy, M.A. (2006). *Safahat*, (Hazırlayan. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi.
- Göçgün, Ö. (1993). *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hisar,. A. Ş. (1978). *Boğaziçi Yalıları-Geçmiş Zaman Köşkleri*, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Hisar, A. Ş. (2013). *Geçmiş Zaman Edipleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hisar, A. Ş. (2009). *Kitaplar ve Muharrirler: III*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karakoyunlu, Y. (2004). *Yorgun Mayıs Kırakları*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Kaplan, M. (2002). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, I, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2002). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, II, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakışla, Y. S. (2014). *Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları
- Kavcar, C. (1995). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek kurumu Yayınları.
- Kerman, Z. (2009). "Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya'da Mürebbiye Meselesi", *Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Koç, M. (2005). *Yeni Türk Edebiyatı'nda Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti*, İstanbul: Eren Yayınları.
- Koç, M. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı'nda İstanbul Adaları*, İstanbul: Eren Yayınları.
- Koçak, A. (2016). "Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Yeni Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 40, 59-71.
- Mardin, Ş. (2017). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ortaylı, İ. (2013). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Rifat M. (2008). *Bizim Eleştirilenlerimiz*, İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Taner, H. (2016). *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Bir Kültür Bir İnsan*, [Hazırlayan: Turan Alptekin], İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Edebiyat Dersleri*, [Hazırlayan: Abdullah Uçman], İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, [Hazırlayan: Zeynep Kerman], İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar; A. H. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, [Hazırlayan: Abdullah Uçman], İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansel, F. A. (1977). "Hüseyin Rahmi", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, V-I, 655-663.
- Taştan, Z., Oto E. D. (2014). *Mahalle Hayatı*, İstanbul Kitabevi Yayınları.
- Tokgöz, A. İ. (2012). *Matbuat Hatıralarım*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Tüzer, İ. (20011). "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 'Mürebbiye'sinin Hallerinden Anlatım Unsurlarına", *Turkish Studies*, 6/3, 1277-1285.
- Uğurcan S. (1990). "Makbûle Leman", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 6, 334-408.
- Uğurcan S. (2012). *Edebiyatımız: I / Edebiyat Tarih İlişkisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uğurcan S. (2012). *Edebiyatımız: II / Yazarlar Meseleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Kırk Yıl*, [Hazırlayan: Dr. Nur Özmel Akın, Yayın Yönetmeni: Rahim Tarım], İstanbul: Özgür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yavuz, H. (2013). *Edebiyat ve Sanat üzerine Yazılar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yetiş, K., Birinci, N., Andı F. (2000). *Felâton Bey İle Râkım Efendi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz E. (2007). "Türk Edebiyatında Kadın Öğretmen Tiplerleri", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 240-251.